

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vzestup islamismu v Turecku – Refah Partisi

a její ideologie

Petra Matýsková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Vzestup islamismu v Turecku – Refah Partisi

a její ideologie

Petra Matýsková

Vedoucí práce:

Mgr. Veronika Sobotková, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, paní Mgr. Veronice Sobotkové, Ph.D. za ochotu, připomínky a čas, který mi věnovala při její přípravě.

OBSAH

1 ÚVOD.....	1
2 PŘEHLED ISLAMISTICKÝCH STRAN V TURECKU.....	4
2.1 Výsledky RP ve všeobecných a komunálních volbách.....	5
2.1.1 Vliv politických a sociálních faktorů na vítězství RP.....	7
2.1.2 Necmettin Erbakan a jeho vliv na volební úspěšnost.....	9
3 IDEOLOGIE RP – MILLI GÖRÜŞ A ADIL DÜZEN.....	12
4 SOCIÁLNÍ STATUS ŽEN V TURECKÉ SPOLEČNOSTI.....	14
4.1 RP a plánované změny v rámci ženské problematiky.....	16
4.2 RP a ženská problematika v letech 1996-1997.....	18
5 NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT V TURECKU.....	19
5.1 RP a cesta k duchovní nápravě společnosti.....	20
5.2 Proměny náboženského života v letech 1996-1997.....	22
6 PROTIZÁPADNÍ RÉTORIKA.....	24
6.1 Pojetí Západu v rámci ideologie Necmettina Erbakana.....	25
6.2 Politické směřování Turecka v letech 1996-1997.....	27
7 PROTIŽIDOVSKÁ RÉTORIKA.....	31
7.1 Pojetí Izraele v rámci ideologie Necmettina Erbakana.....	32
7.2 Necmettin Erbakan a stát Izrael v letech 1996-1997.....	36
8 ZÁVĚR.....	39
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	43
10 SUMMARY.....	51
Přílohy.....	52

1 ÚVOD

Již od 20. let 20. stol. se Turecko, ač muslimská země, snaží svým sekulárním uspořádáním a prostřednictvím pro-západních reforem následovat vyspělé evropské země. Strategie, jak opět nabýt ztraceného významu v mezinárodním společenství, byla s největší pravděpodobností zvolena správně, ovšem svou radikalitou, s jakou byla mnohá opatření v praxi prosazována, vznikl v turecké společnosti kulturní rozkol, který přetrvává dodnes. Problémem však není jen dvojakost turecké kultury, která stojí kdesi mezi Západem a Blízkým východem, ale také hospodářská situace v zemi, která zcela jistě neodpovídá cílům, kterých měl Mustafa Kemal v úmyslu dosáhnout. Zatímco západní část Turecka ekonomicky vzkvétá a je zejména pro-evropsky orientovaná, východní část v oblasti ekonomiky zaostává a zůstává svou podstatou spíše tradiční. Vstup Turecka do Evropské unie je, jak se zdá, v nedohlednu a země se musí prozatím spokojit s rolí prostředníka mezi aktéry blízkovýchodního regionu a EU. Napadá nás tedy spousta otázek. Vydalo se Turecko ve 20. letech skutečně tou nejlepší možnou cestou? Nemělo by se začít více orientovat na arabské sousedy? Neměla by být v zemi více připomínána tradiční islámská kultura? Tyto otázky si v současnosti pokládá stále větší procento turecké společnosti, o čemž svědčí i výsledky parlamentních voleb, ve kterých získala konzervativní strana AKP několikrát po sobě většinovou podporu voličů a to i přes to, že straně dali vzniknout bývalí členové Refah Partisi a Fazilet Partisi, mezi nimi i nynější prezident Abdullah Gül a premiér Recep Tayyip Erdoğan, kteří v těchto dvou islamistických stranách v 90. letech působili.

Přestože téma politického islámu nemůžeme v současné době nazvat aktuálním problémem Turecka, není tomu dávno, co vítězství islamistické Refah Partisi v parlamentních volbách v roce 1995 převrátilo tradičně sekulárně orientovanou politickou scénu země vzhůru nohama. Poprvé, a také naposledy v historii Turecka tak bylo umožněno, aby politická strana s protizápadní a protiizraelskou rétorikou, spadající pod kategorii reformistického fundamentalismu, utvářela vnitřní i zahraniční

politiku státu, a aby v tureckém parlamentu poprvé předsedal politik, jehož mimo jiné vystihuje také odpor vůči vstupu Turecka do EU a potřeba reorientace republiky na muslimské sousedy.

Přestože byla Refah Partisi vystavována neustálé kontrole ze strany armády, jejímž úkolem je chránit principy sekularismu a přestože v letech 1996-1997 vládla v koalici s pro-evropskou Doğru Yol Partisi, která mnohé islámu nakloněné reformy neutralizovala, podařilo se islamistickému premiérovi Necmettinu Erbakanovi dosáhnout určitých politických úspěchů. Příklad založení skupiny D-8 jako islámské organizace soustřeďující se na posílení obchodu a ekonomiky a na zvýšení životní úrovně obyvatel členských zemí (Turecka, Bangladéše, Egypta, Indonésie, Íránu, Malajsie, Nigérie a Pákistánu)¹ nebo uzavření smlouvy Turecka s Íránem. V pravém slova smyslu však nikdy nedošlo k realizaci stěžejních bodů programu této strany a Erbakanovy politické ambice, popsané ve spisu Adil Düzen, také nebyly uskutečněny.

Práce by měla sledovat ideologii strany Refah, přičemž důraz bude kladen především na obsah základního spisu tureckých islamistů Adil Düzen, který bude porovnáván se skutečnými politickými reformami, které byly provedeny buď přímo za vlády premiéra Erbakana, anebo k nim mělo v průběhu několika dalších let působení v politice dojít. Bakalářská práce bude primárně založena na komparaci ideálního obrazu Turecké republiky dle Erbakanovy ideologie shrnuté v díle Adil Düzen a založené na islamistickém hnutí Millî Görüş a politické reality v letech 1996-1997 s tím, že se práce bude zabývat:

- a) sociálním statusem žen v turecké společnosti
- b) projevy náboženského života v Turecku
- c) protizápadní rétorikou

---

¹ SHARMA, R., India and the Dynamics of World Politics, s. 352.

d) protižidovskou rétorikou

Pro dosažení komplexnosti práce se však mimo tuto problematiku budu věnovat také vzniku a vývoji Refah Partisi, přičemž v této části zmíním zejména úspěchy strany v parlamentních a komunálních volbách a pohovořím také o Necmettinu Erbakanovi, který hrál jako předseda strany a premiér důležitou roli nejen v samotné straně Refah, ale měl vliv nebo se přímo podílel na utváření všech umírněných islamistických stran moderního Turecka.

Projevy tureckého islamismu pak budou v jednotlivých kapitolách podrobně rozepsány, s cílem odpovědět na otázku, zda by byla umírněná forma politického islámu, reprezentovaná islamistickou stranou Refah Partisi, vhodným protikandidátem ke stávajícímu sekulárnímu modelu republiky a jaké by tato změna přinesla zemi výhody či nevýhody.

2 PŘEHLED ISLAMISTICKÝCH STRAN V TURECKU

Politické strany založené na islámu mají v Turecké společnosti místo již od 70. let, přičemž jejich společným jmenovatelem je především osoba zakladatele Necmettina Erbakana a také totožná ideologie založená na spisu Adil Düzen. Dalo by se tedy říct, že od 70. let 20. století až do současnosti existovala v tureckém prostředí jediná, vcelku úspěšná islamistická strana a to strana Necmettina Erbakana, která se sice v minulosti vyskytovala na politické scéně Turecka pod různými jmény, nicméně její struktura zůstala zachována.

Již v roce 1970 vznikla v Turecku pod taktovkou Necmettina Erbakana první islamistická strana Milli Nizam Partisi (MNP/ Strana národního pořádku), která však byla na popud armády zakázána Ústavním soudem již po jednom roce od svého založení.² Krátce poté, roku 1973, se však tato strana znovu objevila na kandidátní listině pod názvem Milli Selamet Partisi (MSP, Strana národní spásy)³ a ve vládní koalici spolu se Sociálními demokraty a pravicovou Národní frontou se v letech 1974-1977 podílela na tvorbě politiky v Turecku. Roku 1980 byla MSP znovu obviněna z narušení sekulárního uspořádání země a rozpuštěna⁴, Necmettinu Erbakanovi pak byla zakázána politická činnost až do parlamentních voleb roku 1987, kdy již stál opět v čele znovuzrozené MSP pod názvem Refah Partisi (RP, Strana blahobytu). Strana Refah Partisi byla založena roku 1983 Recaiem Kutanem, nicméně zpovzdálí byla i nadále řízena Necmettinem Erbakanem, který se později v letech 1996-1997 stal jako předseda strany premiérem.⁵ V únoru 1997, po 11 měsících ve funkci předsedy vlády, byl Erbakan

---

² Silná pozice armády v rámci státu vychází z turecké ústavy. Oficiální stránky Národní bezpečnostní rady (<http://www.mgk.gov.tr>) se v rámci oddílu o povinnostech armády vyjadřují takto: "(Rada) stanovuje kroky, které jsou považovány za nezbytné k zachování ústavy, k udržení národní integrity a orientace tureckého národa směrem k národním ideálům a hodnotám vycházejících z principů a reformů Mustafy Kemala Atatürka. Za účelem eliminace vnitřních i vnějších hrozeb směřovaných proti základním principům státu, určuje Rada strategie a postupy ve věcech plánování a implementace nezbytných opatření."

³ NAS, F. T., Tracing the Economic Transformation of Turkey from the 1920s to EU accession, s. 106.

⁴ KAMRAVA, M., Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party, s. 286-287.

⁵ NAS, F. T., Tracing the Economic Transformation of Turkey from the 1920s to EU accession, s. 107.

donucen rezignovat na svůj post a o rok později, v lednu 1998, byla strana oficiálně shledána protiústavní a zakázána na základě sekulární povahy státu. I v tomto případě byl Erbakanovi opětovně znemožněn vstup do politiky a zakladatelem nově zformované strany Fazilet Partisi (FP, Strana ctnosti) se na konci roku 1998 stal opět Recai Kutan. Také této straně se podařilo ve všeobecných volbách v roce 1999 dosadit některé své zástupce do tureckého parlamentu, ale v červnu 2001 byla strana znovu Ústavním soudem rozpuštěna. Ještě téhož roku se pak Fazilet Partisi rozdělila na dvě politická křídla – reformistické křídlo, vedené Recepem Tayyipem Erdoğanem, reprezentované stranou Adalet ve Kalkinma Partisi (AKP, Strana spravedlnosti a rozvoje) a tradicionalistické křídlo, reprezentované stranou Saadet Partisi (SP, Strana blaženosti), která svým islamistickým zaměřením plynule navazuje na ideologii Necmetina Erbakana. V listopadu 2002 se AKP podařilo získat přes 34 % hlasů a v čele s Abdullahem Gülem vstoupit jako většinová strana do tureckého parlamentu.⁶ Dobrých výsledků dosáhla AKP také v následujících parlamentních volbách 2007 a 2011, kdy strana v obou případech obdržela přes 45 % hlasů.⁷ Islamisticky založená Saadet Partisi naopak od roku 2002 takovýchto výsledků nedosahuje a tradičně si drží zhruba 2% úspěšnost ve všeobecných volbách.⁸

2.1 Výsledky RP ve všeobecných a komunálních volbách

Z výčtu všech islámu nakloněných stran, uvedených v této kapitole, můžeme vyrozumět jediné – islamistická Refah Partisi je v historii Turecka unikátem. Pouze tato politická strana byla schopná získat většinu ve všeobecných volbách a dostat se v čele s Necmettinem Erbakanem do tureckého parlamentu. Lepšího výsledku dosáhla už jen strana AKP, kterou však za islamistickou považovat nemůžeme, neboť se po odštěpení odklání od Erbakanových myšlenek a v politických otázkách

---

⁶ ENDE, W., Islam in the World Today: a Handbook of Politics, Religion, Culture and Society, s. 227-228.

⁷ HEAD, J., Turkey ruling party wins election with reduced majority.

⁸ ÇARKOĞLU, A., Turkey's Local Elections of 2009: Results, Trends and the Future.

zaujímá velmi pragmatický postoj.⁹ V této podkapitole tedy bude uvedena jednak volební úspěšnost Refah Partisi v letech 1984 -1996, ale budou také jmenovány faktory, které dobré výsledky strany ve volbách podpořily.

Poté, co byla v roce 1980 rozpuštěna islamistická strana MSP, nemohla se Refah Partisi ještě tři roky po armádním převratu účastnit parlamentních voleb. Vstup do politické soutěže jí byl umožněn až v rámci lokálních voleb, které se konaly roku 1984, kdy se však straně podařilo získat pouhé dva primátorské posty v provinciích Van a Urfa. Lepších výsledků dosáhla Refah Partisi až v parlamentních volbách v roce 1987, kdy pro stranu sice hlasovalo již 7,16 % voličů, avšak ani toto číslo nestačilo pro překročení desetiprocentní hranice nutné pro vstup do tureckého Velkého národního shromáždění. Proto se Refah Partisi v roce 1991 spojila se středově levicovými stranami NAP a RDP a takto utvořená koalice získala ještě téhož roku 62 křesel v tureckém parlamentu. Volebním úspěchem se nicméně dají nazvat až lokální volby z března 1994. V tomto roce strana obdržela více než 19 % hlasů a mohla tak do úřadu starosty dosadit svých dvacet devět zástupců, především ve větších městech včetně Istanbulu a Ankary, což bylo, jak uvidíme později, rozhodujícím okamžikem ve všeobecných volbách následujícího roku. Právě v prosinci 1995 se islamistická Refah Partisi stala se svými 158 křesly z 550 největší stranou v parlamentu (viz tabulka 1.) a v červnu 1996 stanula po boku pro-evropsky orientované Doğru Yol Partisi (DYP, Strana pravé cesty) v čele Turecka. Vynikajícího výsledku strana dosáhla také v komunálních volbách z června 1996, kdy se jí podařilo získat dokonce 33,5 % všech hlasů a získat tak post primátora ve 41 obvodech¹⁰, což bylo pro stranu vyzdvihující islám nečekaným výsledkem.

---

⁹ ENDE, W., *Islam in the World Today: a Handbook of Politics, Religion, Culture and Society*, s. 228.

¹⁰ YAVUZ, H., *Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey*, s. 63-72.

2.1.1 Vliv politických a sociálních faktorů na vítězství RP

Abychom pochopili příčiny úspěchu Refah Partisi především v parlamentních volbách z roku 1995 ale také ve volbách komunálních, musíme si tuto situaci zasadit do historického kontextu. Klíčovým rokem můžeme nazvat rok 1994 - špatná ekonomická situace a chybné kroky pro-západních, na sekularismu založených stran způsobily občanům Turecka značené problémy. V roce 1994 procházelo Turecko rozsáhlou finanční krizí, došlo k devalvaci turecké liry, rostla inflace, zadluženost země a nezaměstnanost, docházelo také k častým stávkám státních zaměstnanců kvůli špatným platovým podmínkám a vysokým cenám základních potravin. Velká města byla přeplněna nově příchozími, povětšinou nábožensky založenými migranty z venkova, kteří se nebyli tak rychle schopni adaptovat na sekulární městské prostředí a jako nekvalifikovaní pracovníci stěží nacházeli práci. Také úroveň služeb ve městech byla poměrně slabá – znečištěná voda v domácnostech a přeplněné dopravní prostředky nebyly jediným problémem.¹¹ Turecko však nestrádalo jen po ekonomické stránce, také politická situace v zemi se octla na mrtvém bodě. Ve vládní koalici se střídaly stále stejné politické strany, jejichž zástupci neplnili předvolební sliby a byli často obviňováni z korupce a klientelismu.¹² Zásadním problémem byly také tvrdé vládní zásahy proti separatistickým Kurdům na jihovýchodě státu v roce 1994, stovky z nich byly zabity, desítky mučeny, mnoho kurdských vesnic muselo být evakuováno. Uvězněno bylo také nemalé množství politiků, intelektuálů a vědců a Kurdská demokratická strana (DEP), zastupující zájmy tohoto menšinového etnika, byla zakázána.¹³ Není tedy divu, že za takovýchto podmínek hledali turečtí voliči jinou alternativu.

---

¹¹ WHITE, J. B., *Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics*, s. 42.

¹² KAMRAVA, M., *Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party*, s. 285-286.

¹³ KAMRAVA, M., *Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party*, s. 281.

Tyto problémy zcela jistě podpořily Refah Partisi v komunálních volbách z roku 1994, kdy se straně podařilo vyhrát 29 primátorských postů ve větších městech včetně Ankary a Istanbulu a v rámci těchto oblastí si svou sociálně nakloněnou a konzervativně zaměřenou politikou získat své budoucí voličstvo. Strana například distribuovala jídlo sociálně slabým během měsíce ramadánu, v zimě zdarma poskytovala topivo nebo prodávala chleba za poloviční ceny. Podílela se (nebo v některých případech alespoň měla v plánu se podílet) na různých projektech jako je elektrifikace odlehlých vesnic, konstrukce nízkopříjmových bytů nebo stavba nových škol a nemocnic. Mimoto bylo občanům měst přislíbeno rušení veřejných domů, chudým pak prodej základních potravin za nižší ceny.¹⁴ Starostům za Refah Partisi se však také podařilo ve svých obvodech snížit korupci a nepotismus a celkově poskytovat lepší služby ve městech než jejich předchůdci ze sekulárně orientovaných politických stran¹⁵, což bylo o rok později jedním z předpokladů pro úspěch Refah Partisi v parlamentních volbách.

Zkusme si nyní v souvislosti s výše uvedenými fakty jmenovat jednotlivé skupiny voličů, kteří pro islamistickou Refah Partisi ve volbách hlasovali. Jedná se především o:

- a) *nábožensky založené* a většinou také *chudé obyvatelstvo venkova*, které ještě zcela nepřivyklo životním podmínkám ve větších městech
- b) *nižší a nižší střední třídu*, kterou si Refah Partisi získala především svými sociálními programy
- c) *sunnitské Kurdy*, kteří očekávali zlepšení podmínek v rámci většinové turecké společnosti a doufali v autonomii Kurdského státu¹⁶

---

¹⁴ KAMRAVA, M., Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party, s. 298-299.

¹⁵ YAVUZ, H., Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey, s. 72.

¹⁶ YAVUZ, H., Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey, s. 79.

d) *tradicionalně zaměřenou střední třídu a mladou generaci* především z řad studentů, kterým bylo umožněno, aby se členstvím ve straně zapojili do politického života země

e) *pro-islámské intelektuály*, kteří požadovali především svobodu vyjadřování, náboženské otázky nevyjímaje.¹⁷

Je zcela očividné, že hlavní představitelé Refah Partisi postavili svůj předvolební program především na tradičních islámských hodnotách, tedy na ochraně chudých a slabých, sociálním cítění a solidaritě, čímž si ony chudé později skutečně získali. Svým pro-nábožensky zaměřeným programem přitahovali do té doby opomíjenou, nábožensky zaleženou skupinu obyvatel, poskytováním lepších služeb ve městech a svou nezkorumpovaností pak také některé původně sekularismu nakloněné voliče. Dobré výsledky strany v parlamentních volbách v roce 1995 však nebyly zapříčiněny pouze těmito faktory. Bez silného vůdce, jakým Necmettin Erbakan bezesporu byl, by Refah Partisi takovýchto výsledků nedosáhla. Další podkapitola se proto bude zabývat nejen samotnou osobností Necmettina Erbakana, ale zmíní také jeho spisy, v nichž byla poprvé formulována protizápadní a pro-islámská ideologie tureckých islamistů.

2.1.2 Necmettin Erbakan a jeho vliv na volební úspěšnost

Necmettin Erbakan se narodil roku 1926 v přístavním městě Sinop na severu Turecka¹⁸ do významného klanu Kozanogullari.¹⁹ Jeho otec byl jedním z posledních islámských soudců Osmanské říše v období, kdy soudy stále ještě rozhodovaly dle náboženského práva, než byly v roce 1923, po založení moderního Turecka, nahrazeny sekulárním právním systémem. Erbakan vystudoval strojní inženýrství na Technické univerzitě v Istanbulu, na univerzitě v Cáchách pak dokončil své postgraduální

---

¹⁷ KAMRAVA, M., Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party, s. 293-296.

¹⁸ <http://www.naqshbandi.org/ottomans/modern/erbakan.htm>[citováno dne 31. 1. 2012]

¹⁹ FAULKNER, T., Necmettin Erbakan obituary: Influential Islamist politician who became Turkish prime minister.

studium,²⁰ naučil se dobře německy a v zemi pracoval ještě několik dalších let po absolvování doktorandského studijního programu.²¹ Během svých studijních let vedl na univerzitě modlitební kroužek a získal si tak poměrně rozsáhlou popularitu mezi studenty, kteří jej oslovovali titulem “hodža“, nazývali jej tedy muslimským vůdcem/imámem. Po návratu zpět do Turecka navázal Erbakan úzkou spoluprací s islámským súfijským bratrstvem Naqšbandíja²², které jej, jakož i mnohé jiné súfijské řády, politicky podporovalo. Členové taríqy Naqšbandíja se také později svým členstvím v Erbakanově straně MNP přímo zapojili do formování islamistické politiky Turecka v nadcházejících letech.

Poté, co byla strana MNP po jednom roce své existence r. 1971 zakázána, odcestoval Erbakan do Švýcarska, kde začal vydávat své noviny Tek Nizam (Jediný řád). Založil zde však také, po vzoru svého stejnojmenného hnutí v Turecku, organizaci Millî Görüş (Národní pohled)²³, která je v dnešní době jednou z vedoucích organizací tureckých emigrantů v Evropě, především v Německu a Nizozemsku. V průběhu let se zázemí Millî Görüş v Evropě postupně rozrůstalo, nicméně organizace zůstala i nadále v těsném kontaktu s Necmettinem Erbakanem a jeho politickými stranami v Turecku. Díky finanční podpoře sesterského seskupení v Evropě tak mohly mimo jiné být financovány předvolební kampaně od Milli Selamet Partisi, přes Refah Partisi a stranu Fazilet až po současnou Saadet Partisi.²⁴

Svou úspěšnou politickou kariéru započal Necmettin Erbakan roku 1969, kdy byl zvolen prezidentem Hospodářské komory Turecka, z této vlivné funkce však byl později pro své islamistické postoje sesazen a nahrazen pozdějším tureckým premiérem Süleymanem Demirelem. Ve stejném roce se Erbakan rozhodl kandidovat ve všeobecných volbách a po svém zvolení do parlamentu se stal reprezentantem města Konya,

---

²⁰ <http://www.naqshbandi.org/ottomans/modern/erbakan.htm>[citováno dne 31. 1. 2012]

²¹ KINZER, S., Necmettin Erbakan, 84, Islamist Turkish Leader.

²² FAULKNER, T., Necmettin Erbakan obituary: Influential Islamist politician who became Turkish prime minister.

²³ RUBIN, B. M., Political Parties in Turkey, s. 65-67.

²⁴ RUBIN, B. M., Religion and Politics in Turkey, s. 63-64.

kteře se v té době vyznačovalo velmi silnou religiozitou. V roce 1970-1971 stanul v čele první islamistické strany MNP, v letech 1973-1980 byl předsedou strany MSP, několik let také vykonával funkci tureckého vicepremiéra.²⁵ V roce 1985 zformuloval své proti-sekulární a protizápadní myřlenky ve svém písemném projevu Adil Düzen, který se pozd ěji stal spolu s prvky hnutí Mill ı G or uř přımou součastí programu nejen Refah Partisi ale i dalřıch islamistických stran v Turecku, které na RP navazovaly.²⁶ V letech 1996-1997 byl Necmettin Erbakan za stranu RP zvolen tureckým premiérem, nicméně v únoru 1997 byl pro svou islámu nakloněnou politiku donucen k rezignaci a po dobu několika dalřıch let se zcela stáhl z politického řivota. V roce 2001 zalořil Erbakan novou islamistickou stranu Saadet Partisi, která vřak na rozdíl od  usp eřn e konzervativní AKP, nikdy přılıř dobrých výsledků ve volbách nedosahovala. Kvůli finančním nesrovnalostem mu mělo bít ke konci řivota ulořeno dom acı vězní, nicméně díky prezidentské milosti byl trest nakonec zruřen. Necmettin Erbakan zemřel ve věku 85 let dne 27. února 2011.

Erbakan, jak vidíme, nebyl pouhým předsedou islamistických stran v Turecku, byl také jejich ideologem. Svou pragmatikn ost ı se mu v prostředí evropských Turků dařilo zisk avat donátory, kteří činnost stran zalořen ych na politickém islámu v yznamn e podporovali. Byl tedy nepřımou i jejich mecen ařem. Stal se také přıkopn ıkem umírněného islamismu v Turecku, zalořen ı islamistické MNP v roce 1970 bylo d uleřit ym momentem v dosud sekulárních dějinách moderního Turecka. Přestože strana MNP nebyla ve volbách přılıř  usp eřn a, v dalřıch letech se jıř začalo Erbakanovo úsilí vyplácet, o čemž sv ed cı zejména vítězství RP v parlamentních volbách v roce 1995, ale také více neř desetiletá vláda konzervativní AKP, která by bez mnohaleté angařovanosti Necmettina Erbakana na poli politického islámu neměla řanci na  sp eřch.²⁷ Cílem této

---

²⁵ FAULKNER, T., Necmettin Erbakan obituary: Influential Islamist politician who became Turkish prime minister.

²⁶ DEDE, A. Y., Islamism, State Control over Religion and Social Identity: Turkey and Egypt, s. 124-125.

²⁷ FAULKNER, T., Necmettin Erbakan obituary: Influential Islamist politician who became Turkish prime minister.

práce je především představit Erbakana jako ideologa, analyzovat jeho myšlení a prostřednictvím spisů zformulovat jeho postoje k jednotlivým oblastem života turecké společnosti. Další kapitoly tedy budou danou problematiku podrobně rozebírat a zároveň porovnávat teorii s politickou praxí.

3 IDEOLOGIE RP - MILLÎ GÖRÜŞ A ADIL DÜZEN

Vůbec prvním případem, kdy bylo naznačeno Erbakanovo politické smýšlení, se stalo hnutí Millî Görüş, jehož vznik se datuje do roku 1970, což je zároveň také období existence první Erbakanovy strany MNP. Na jeho ideologickém základě pak postupně vznikaly i další politické strany, jež spojovala osobnost Necmettina Erbakana, a jejichž cílem bylo oživit islám v turecké společnosti. Hlavním sdělením Millî Görüş měl být především život na základě morálních a duchovních hodnot.²⁸ Slovo islám v něm přímo zmiňováno není, je však nahrazováno krycími výrazy jako "národní" případně "kultura". Dokonce i v samotném názvu islamistického hnutí Millî Görüş (Národní pohled), musíme hledat hlubší význam, toto sousloví totiž ve skutečnosti odkazuje k politickému islámu.²⁹ Alegorie nicméně nebyla jediným prostředkem, jak naznačit skutečné směřování islamistických stran v Turecku, také samotný obsah ideologie Millî Görüş mnohé prozrazoval. Z kontextu vyplývá, že jen prostřednictvím islámu je možné dosáhnout určitých změn ve společnosti. Islám měl být tím hlavním hybatelem, skrze něhož by bylo možné proměnit turecký národ v těleso, ve kterém by lidé žili v těsném kontaktu s Bohem. Hnutí Millî Görüş však nepropagovalo pouze islám. Slibovalo také industrializaci, odklon od Západu směrem k muslimským sousedům, nastolení spravedlivého ekonomického řádu,³⁰ obnovení národní kultury a vzdělávání,³¹ nebo vznik Velkého Turecka. Industrializace a spravedlivý ekonomický řád, popsany především v pozdějším spisu Adil (Ekonomik)

---

²⁸ RUBIN, B. M., Religion and Politics in Turkey, s. 45-46.

²⁹ Vysvětlení je jednoduché, v Turecku je nezákonné užívat náboženských symbolů a výrazů pro politické účely, bylo je tedy potřeba něčím nahradit.

³⁰ RUBIN, B. M., Religion and Politics in Turkey, s. 46-49.

³¹ ELIGÜR, B., The Mobilization of Political Islam in Turkey, s. 66.

Düzen, pak měl spolu s islámem plně napomoci vzniku nové turecké civilizace.³²

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, hnutí Millî Görüş nebylo zastoupeno jen v samotném Turecku, také v Evropě byly zakládány jeho stejnojmenné pobočky, které měly být nápomocny nacionalisticky založeným a religiózním Turkům v Německu či Nizozemsku. Činnost a myšlení evropské Millî Görüş se od té původní, turecké, příliš neliší – opět je kladen důraz na islám a nacionalismus a šari'ca je vyzdvihována jako právo, ze kterého je potřeba čerpat i v současnosti. Organizace se však zároveň snaží i o přímý kontakt tureckých emigrantů s tradicí, tedy s islámem, a proto pod evropskou Millî Görüş spadá také síť mešit, asociace věnující se muslimským ženám a mládeži nebo vlastní školy. Organizace pak mimo jiné zaštiťuje kurzy výuky Koránu a náboženství, jazykové kurzy, svatby či pohřby nebo pomáhá při organizaci náboženských poutí.³³

Millî Görüş se sice zabývala oblastmi jako přítomnost náboženství v turecké společnosti, zaujímala určitý postoj k nacionalismu, západnímu světu, muslimským zemím či turecké tradici, nicméně představa ekonomického systému, který bude ke všem spravedlivý, byla Erbakanem rozpracována až o pár let později. Dalším důležitým mezníkem ve vývoji Erbakanovy ideologie se tedy ukázal být rok 1985, kdy se spis Adil Düzen (Spravedlivý řád) stal poprvé součástí programu Refah Partisi. Práce čerpá z myšlenek dvou islamistických univerzitních profesorů, Süleimana Karagülleho a Süleimana Akdemira, kteří zároveň stáli i u založení první turecké muslimské komuny v Izmiru. Roku 1991 byla ideologie Adil Düzen v souvislosti s parlamentními volbami poprvé prezentována veřejnosti v brožuře, vydané Necmettinem Erbakanem pod názvem Adil Ekonomik Düzen, který měl reprezentovat hlavní politické cíle strany.³⁴ Pojednání obsahuje dohromady 31 článků, které rozebírají

---

³² RUBIN, B. M., Religion and Politics in Turkey, s. 49.

³³ RUBIN, B. M., Religion and Politics in Turkey, s. 63-64.

³⁴ DEDE, A. Y., Islamism, State Control over Religion and Social Identity: Turkey and Egypt, s. 124-125.

sociálně-kulturní problematiku, řeší teoretické otázky, větší část se pak zabývá ekonomickými záležitostmi. Adil Ekonomik Düzen se kloní spíše k centrálně řízené ekonomice, vyznačuje se kritikou kapitalismu a komunismu a předkládá veřejnosti své vlastní pojetí ekonomiky v duchu islámu.³⁵ V rámci společenských a kulturních otázek sliboval především sociální spravedlnost a stabilitu země, brojil za potlačení nepotismu a korupce, garantoval základní práva a svobody, vyzdvihoval problematiku náboženství ve veřejném životě, v otázce zahraniční orientace země se pak vyslovoval pro ukončení západního vlivu v Turecku.³⁶

Adil Düzen je tedy, jak vidíme, pouhým rozpracováním Erbakanovy ideologie, zahrnuté původně v hnutí Millî Görüş, přičemž v rámci celkové ideologie islamistických stran v Turecku se případné rozdíly mezi těmito jednotlivými koncepty stírají a tvoří jednotlý celek. Následující text proto bude rozdělen nikoliv dle původního zdroje, ale podle jednotlivých oblastí na kapitoly: sociální status žen v turecké společnosti, projevy náboženského života v Turecku, protizápadní a protižidovskou rétoriku.

4 SOCIÁLNÍ STATUS ŽEN V TURECKÉ SPOLEČNOSTI

Postavení žen v muslimském prostředí bylo vždy silně ovlivněno výkladem Koránu a tradic, který ženám neposkytoval tolik práv, jako zajišťoval mužům. Ve 20. století se však společenský status žen v arabské společnosti zvýšil, a to v důsledku přijetí západního modelu uspořádání státu. V dnešních sekularizovanějších islámských zemích tedy dochází ke stále většímu zrovnoprávnění žen ve všech oblastech života. Tato tendence, jak víme, se od počátku 20. let 20. stol. projevuje nejvíce právě v Turecku. Prozápadní a sekularistická orientace státu ženám umožnila zapojit se do veřejného života, angažovat se v politické sféře, a tím pádem v podstatě téměř zaujímat rovnocenné postavení ve

---

³⁵ KAMRAVA, M., Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey's Refah Party, s. 288-289.

³⁶ DEDE, A. Y., Islamism, State Control over Religion and Social Identity: Turkey and Egypt, s. 124-125.

společnosti jako muži, to vše však na úkor náboženství. V dnešním Turecku se tedy setkáváme s velmi emancipovanými ženami, které si jsou vědomy svých práv a nabyté svobody, avšak v důsledku sekularizace státu jsou potlačována jiná jejich práva. Uvedme si je nyní konkrétně. Z šetření Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky z roku 2008 vyplývá, že tureckým ženám je dle zákona zakázáno nosit šátek ve všech státních, vzdělávacích a politických institucích, v případě neuposlechnutí pak následně přicházejí sankce. Ženám, které odmítají odložit šátek, je znemožněno pracovat (učitelky, právničky, političky, novinářky, lékařky, soudkyně aj.) nebo se vysokoškolsky vzdělávat, což je také mimo jiné případ dcery současného premiéra Recepta Tayyipa Erdoğan, která v důsledku těchto nařízení, musela spolu s jinými věřícími ženami dokončit své vysokoškolské studium v zahraničí. Muslimky v Turecku jsou také např. státem tlačeny k tomu, aby k dané situaci přistupovaly místy poněkud humorným způsobem, ve veřejných prostorech tedy nosí paruku, která státem zakázaný muslimský šátek zakrývá.³⁷ Tato nařízení, týkající se pravidel oblékání tureckých žen na veřejnosti, začala být v praxi, avšak ne tak striktně jako v dnešní době, uplatňována zejména po roce 1980, tedy v souvislosti s třetím armádním převratem³⁸, přičemž v roce 1989 byla tato změna potvrzena také tureckým Ústavním soudem³⁹.

Sekularismus přinesl tureckým ženám mnoho pozitiv, větší občanská, rodinná a vlastnická práva, možnost angažovat se ve veřejném životě stejnou měrou jako muži.⁴⁰ Co jim však vzal, je náboženská svoboda, svoboda projevu⁴¹, bezproblémový přístup ke vzdělání, možnost lepší uplatnitelnosti žen na trhu práce. Necmettin Erbakan a jeho strana Refah Partisi se v rámci postoje vůči tureckým ženám zaměřoval především na tuto problematiku. V další podkapitole tedy budou naznačeny plánované kroky islamistické Refah Partisi

---

³⁷ <http://www.unhcr.org/refworld/country,,IRBC,,TUR,,4885a91a8,0.html>[citováno dne 2. 2. 2012]

³⁸ TRISTAM, P., Leila Sahin and Turkey's Battle Over the Islamic Head Scarf.

³⁹ FINKEL, A., Turkish court upholds Islamic head scarves at universities.

⁴⁰ NOVOTNÝ, P., O šátek bojují v Turecku ženy se ženami.

⁴¹ HOOPES, T., The Leyla Şahin v. Turkey Case Before the European Court of Human Rights.

v záležitosti dobrovolného zahalování tureckých muslimek a její přístup vůči ženám obecně.

4.1 RP a plánované změny v rámci ženské problematiky

Turecký islamismus se měl, co se týče ženské otázky, projevat v praxi především prostřednictvím způsobu oblékání tureckých muslimek, v rámci předvolebního programu Refah Partisi v 90. letech 20. stol. se tedy otázka nošení šátku na školách a jiných veřejných institucích stala stěžejním bodem. Skrze muslimský šátek se, podle Erbakana, měly turecké ženy vymanit z útlaku prozápadního a sekulárně orientovaného Turecka a navrátit mu tak zároveň i jeho ztracenou kulturní identitu. Členové Refah Partisi se na předvolebních mítincích prezentovali především jako ochránci práv studentek nosících ve školách šátek. Otázka dobrovolného zahalování žen ve státních institucích tedy byla voličům slibována jako prioritní záležitost. Hidžáb se zcela jistě stal určitým symbolem islamistů, byl vnímán jako projev nové formy tureckého nacionalismu⁴², měl však také přispět k větší demokratizaci turecké společnosti, neboť s sebou přinášel nové svobody a možnosti, které sekularismus nebyl schopný ženám poskytnout.

Refah Partisi se vrývala do povědomí veřejnosti také formou médií, kdy šířila své postoje vůči zahalování žen na veřejnosti především pomocí krátkých televizních spotů. V jednom z nich bylo např. možno vidět sedm různých žen, přičemž jedna z nich měla na hlavě muslimský šátek. Z děje vyplývalo, že ona zahalená žena je studentkou univerzity, která byla v důsledku nošení šátku vyloučena v předposledním roce studia ze školy. Vše pak doprovázel komentář, který garantoval, že nikdo nebude pro své náboženské přesvědčení diskriminován, pokud bude v zemi vládnout strana Refah Partisi.⁴³

Těmito plány si strana získala mnohé turecké ženy – muslimky, kterým nebylo nošení šátku ve veřejných institucích sekularistickými

---

⁴² ÇINAR, A., *Modernity, Islam and Secularism in Turkey: Bodies, Places and Time*, s. 74-85.

⁴³ FALAH, G. W., *Geographies of Muslim Women: Gender, Religion and Space*, s. 213.

politickými stranami umožněno. Od konce 80. let proto v prostředí tureckých muslimek, sympatizantek strany Refah Partisi, začaly vznikat tzv. ženské komise, jejichž úkolem bylo vybízet ostatní turecké ženy, aby se zapojily do boje za lepší a morálnější společnost. Ženské komise spadaly přímo pod stranu Refah Partisi (později Fazilet Partisi), v jejich čele nicméně vždy stála předsedkyně, která řídila veškerou agendu jednotlivých poboček. Kanceláře ženských komisí byly rozmístěny v 71 tureckých městech, zahrnovaly více než 18 000 stálých členek, kterým se za šest let působnosti podařilo získat přes jeden milion příznivkyň. Aktivními členkami byly většinou vzdělané turecké intelektuálky⁴⁴, často islámské feministky, které sice veřejně bojovaly za práva žen nosit ve školách a státních institucích muslimský šátek, avšak zároveň obhajovaly stávající práva, která ženám sekularismus přinesl.⁴⁵ Mnoho z nich také pomýšlelo na politickou kariéru ve vyšších strukturách strany, nicméně ve všeobecných volbách v roce 1995 jim byla vedením kandidatura odepřena. Tento krok byl ze strany veřejnosti značně kritizován a byl vnímán jako snaha o vymezení působnosti žen pouze v rámci soukromé sféry, obhajobou Refah Partisi pak bylo tvrzení, že současná pravidla oblékání v politických institucích nepovolují vstup zahaleným ženám do parlamentu, a proto se tedy ženy na kandidátní listině Refah Partisi vůbec neobjevily.⁴⁶ Teprve později po všeobecných volbách z roku 1999 se dostaly tři ženské kandidátky, v té době již za stranu Fazilet Partisi, do tureckého parlamentu. Nebyly to však poslankyně působící původně v ženských komisích, vybrány byly především ženy, které nezaujímaly pro-islámská stanoviska a oblékaly západní módu.⁴⁷

Shrňme si tedy nyní, co z této podkapitoly vyplývá. Refah Partisi se v rámci své rétoriky, založené na spisu Adil Düzen a zformované na základě hnutí Millî Görüş, vyjadřovala v ženské otázce pouze k dobrovolnému zahalování tureckých žen a to především ve

---

⁴⁴ BACCHETA, P., *Right-wing Women: From Conservatives to Extremists around the World*, s. 77-78.

⁴⁵ LAKE, M., *The EU & Turkey: A Glittering Prize or a Millstone*, s. 119.

⁴⁶ BACCHETA, P., *Right-wing Women: From Conservatives to Extremists around the World*, s. 78.

⁴⁷ MOGHADAM, V. M., *From Patriarchy to Empowerment: Women's Participation, Movements, and Rights in the Middle East, North Africa, and South Asia*, s. 81-82.

vzdělávacích institucích. Cílem měl být rovnoprávný přístup ke vzdělání a zaměstnání jak sekulárních tak i věřících Turkyň, zároveň ale tento šátek sloužil k prezentaci moci stále sílícího politického islámu. Z dostupných literárních a internetových zdrojů pak, co se týče všeobecného přístupu tureckých islamistů vůči ženám, vyplývá, že jejich sociální status měl zůstat zachován, o čemž mimo jiné svědčí také rozsáhlá angažovanost žen v předvolebních kampaních strany, tedy v politické sféře, i když v době působnosti Refah Partisi jen na nižších úrovních v rámci ženských komisí. Tyto ženské komise však nemusely být jen projevem bezmezného souhlasu islamistů s aktivní účastí žen v politice, mohlo se také, podle některých pramenů, jednat o jistou pragmatičnost vedení strany, která v tureckých ženách cítila obrovský voličský potenciál.⁴⁸ O ochotě islamistů pustit ženy i do vyšší politiky nicméně stejně později hovoří rok 1999, kdy se do parlamentu dostaly za islamistickou stranu Fazilet Partisi i zástupci z řad tureckých žen.

4.2 RP a ženská problematika v letech 1996-1997

Jak již bylo naznačeno dříve, předvolební plány Refah Partisi v mnoha ohledech neodpovídaly situaci, která nastala po zvolení strany do tureckého Velkého národního shromáždění. Problematika nošení šátků ve veřejném sektoru a na vysokých školách nebyla výjimkou. Hned na počátku roku 1996 se Necmettin Erbakan, jako turecký premiér, snažil o zmírnění restriktivních opatření, vztahujících se k tradičnímu muslimskému odívání tureckých žen. Jeho cílem proto bylo upravit znění zákona o zákazu nošení šátku ve státních a vzdělávacích institucích,⁴⁹ který začal být z nařízení tureckého Ústavního soudu uplatňován zejména po roce 1989. S rostoucí mocí islamistické Refah Partisi se však také samy turecké muslimky začaly v rámci svého odívání poměrně radikalizovat. Zejména vysokoškolské, nábožensky založené studentky oblékaly v průběhu let stále častěji muslimský šátek a prezentovaly tak své náboženské či politické přesvědčení i navenek. Proto byly plánované

---

⁴⁸ BACCHEA, P., *Right-wing Women: From Conservatives to Extremists around the World*, s. 77.

⁴⁹ ABDO, G., *No God but God: Egypt and the Triumph of Islam*, s. 159.

kroky islamistů spolu s tehdejšími islamizujícími tendencemi v turecké společnosti vnímány Ústavním soudem jako možné ohrožení sekulárních principů země. Navrhovanými reformami by došlo k restauraci veřejného náboženského života, který měl dle zásad sekularismu zůstat v soukromí každého jednotlivce.⁵⁰ Záměr Necmettina Erbakana umožnit tureckým ženám nosit muslimský šátek se tedy zároveň stal i jeho posledním. V červnu 1997 byla Refah Partisi prohlášena za protiústavní a Necmettin Erbakan byl donucen rezignovat.⁵¹

5 NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT V TURECKU

Nošení islámského šátku na veřejnosti velmi úzce souvisí také s problematikou náboženského vyjadřování v Turecku. Jak víme, náboženství je od dob Mustafy Kemala Atatürka striktně odděleno od státní moci, sekularismus je vnímán jako zakládající princip uspořádání republiky a jako takový je zmíněn především v druhém článku ústavy, která Turecko definuje jako: „*demokratický, sekulární a sociální stát*“.⁵² Tradiční náboženský život, islámská kultura a právo byly nahrazeny sekularismem a kulturou západní, o čemž vypovídají především změny v turecké ústavě. V původním znění ústavy z roku 1928 byla vypuštěna věta definující islám jako státní náboženství Turecka, místo ní se pak v ústavě z roku 1937 objevily nové výrazy jako republikánský, ateistický, lidový, sekulární a reformistický. Od roku 1961 se pak laicismus stal základním znakem politické moci Turecka.⁵³ Náboženství bylo těmito kroky vytlačeno z turecké společnosti a víra se měla vyskytovat jen v soukromí každého jednotlivce. Ne všechny skupiny obyvatelstva se však s těmito reformami ztotožnily, a tak vznikl prostor pro Refah Partisi, která jisté změny k lepšímu v oblasti veřejného náboženského života slibovala.

---

⁵⁰ MIGDAL, J. S., *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*, s. 332-333.

⁵¹ ABDO, G., *No God but God: Egypt and the Triumph of Islam*, s. 159.

⁵² AKAGÜNDÜZ, S., *Turkey Constitution*.

⁵³ HIRSCHL, R., *Constitutional Theocracy*, s. 27.

5.1 RP a cesta k duchovní nápravě společnosti

Islám nebyl v turecké společnosti vyjadřován jen skrze snahy Refah Partisi povolit nošení tradičního muslimského šátku ve státních a vzdělávacích institucích. Dle programu strany mělo v budoucnu dojít i k jiným náboženským změnám či reformám. Maximální respekt k svatému textu – Koránu, sunně a šari^ce se měl jistým způsobem projevit také v Turecku. Již v lednu roku 1991 adresoval Erbakan svým potenciálním voličům, že pouze strana Refah Partisi je schopná navrátit Koránu jeho původní význam s tím, že tohoto výsledku má být dosaženo prostřednictvím džihádu.⁵⁴ Později v dubnu 1994 se pak v jednom ze svých radikálnějších proslovů vyjádřil podobným způsobem:

„Refah Partisi se dostane k moci a nastolí spravedlivý sociální řád (Adil Düzen). Otázka, kterou si musíme klást je, zda tato změna proběhne násilně či beze zbraní, zda přinese krveprolití. Přikláním se k tomu, aby daných kroků nemuselo být užito, ... nicméně tváří v tvář terorismu a s ohledem na skutečnou situaci se cítím být k tomu povinován.“⁵⁵

Korán není jediným svatým textem, který stojí v popředí, zmiňováno je také náboženské právo šari^ca, na které Erbakan opět ve svých projevech odkazuje. Podle něj by měli mít turečtí muslimové možnost řídit se tradičním islámským právem tedy šari^cou, avšak aplikace těchto zákonů v praxi se měla týkat jen osobního statutu muslimů, tj. práva rodinného a dědického. V konečné fázi tedy mělo být například možné, aby se v případě tureckých věřících mohl mimo civilní sňatek konat také klasický náboženský svatební obřad.⁵⁶

Mezi další náboženské dokumenty, které měly být dle Necmettina Erbakana uplatňovány v praxi, patřila také Medínská ústava⁵⁷, sepsaná

---

⁵⁴ Je však třeba chápat, že slova džihád v jeho násilné podobě (tj. “džihád mečem”) je v mnoha Erbakanových výročích užito jen za účelem propagandy, jedná se o symboliku boje, ať už násilného či duchovního (mravního úsilí) vůči nevěřícím a sekularismu nakloněné části turecké společnosti.

⁵⁵ ELIGÜR, B., *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, s. 217.

⁵⁶ NIELSEN, J. S., *Shari'a as Discourse: Legal Traditions and the Encounter with Europe*, s. 59.

⁵⁷ HOFFMANN, J., *Aufstieg und Wandel des politischen Islam in der Türkei*, s. 64.

prorokem Muhammadem v roce hidžry, tedy roku 622.⁵⁸ Tento nápad původně vzešel od islamistických intelektuálů Aliho Bulače, Abdurrahmana Dilipaka a Süleymana Akdemira, kteří se jako členové Refah Partisi mohli podílet na tvorbě programu strany. Koncept pluralistického právního systému vycházející z Medínské ústavy (Medine Vesikasi)⁵⁹ pak byl prezentován Necmettinem Erbakanem na jednom z jeho veřejných projevů.⁶⁰ S ohledem na obsah tohoto dokumentu je zřejmé, že se jedná o listinu, která upravuje vztahy a vymezuje práva a povinnosti židů (ostatních jinověrců) vůči muslimům a zároveň stanovuje, jakým právním systémem se mají jinověrci řídit. Podle Medínské ústavy proto mělo být umožněno, aby se také turečtí příslušníci judaismu, křesťanství či jiných náboženských směrů řídili vlastním právním systémem a nespádali pod islámské náboženské právo šarí'a. Mělo tak být v konečném důsledku docíleno pokojného soužití mezi jednotlivými náboženskými směry v Turecku.⁶¹

Refah Partisi oslavovala i jisté morální a duchovní hodnoty, které z náboženských textů vyplývají a kterými by se měl každý jedinec řídit. Proto si strana kladla za cíl bojovat proti hazardním hrám - proti hernám a kasinům, alkoholismu, drogové závislosti, prostituci, nudistickým plážím, korupci nebo proti televizním či rozhlasovým vysíláním, která společnosti nepředstavují ideální morální vzory.⁶² V oblasti ekonomiky mělo dojít ke zrušení úrokové sazby, která není slučitelná s Koránem,⁶³ na politické úrovni pak měl být povolen vznik stran na náboženském a etnickém základě.

Důležitým bodem programu měla být také výstavba mešit ve větších tureckých městech. Mezi nejdůležitější projekty patřilo například vybudování velkolepé mešity uprostřed Taksimského náměstí v Istanbulu, které je považováno za symbol Atatürka a jím počínající éry modernismu.

---

⁵⁸ GUILLAUME, A., The Medina Charter, 622 C.E.

⁵⁹ HOFFMANN, J., Aufstieg und Wandel des politischen Islam in der Türkei, s. 64.

⁶⁰ KOGACIOGLU, D., Progress, Unity and Democracy: Dissolving Political Parties in Turkey.

⁶¹ HOFFMANN, J., Aufstieg und Wandel des politischen Islam in der Türkei, s. 64.

⁶² ELIGÜR, B., The Mobilization of Political Islam in Turkey, s. 148.

⁶³ YEŞILADA, B. A., Comparative Political Parties and Party Elites, s. 132.

Dále pak mělo dojít ke znovuvysvěcení chrámu Boží Moudrosti Hagia Sofia v Istanbulu⁶⁴, který byl v roce 1935 přeměněn Mustafou Kemalem v muzeum a nesloužil tak již svým původně náboženským účelům.⁶⁵ Chystané změny ovšem neměly proběhnout pouze v Istanbulu, nová mešita se měla vyskytovat také v jedné ze čtvrtí Ankary - Çankaya, v jejíž blízkosti se mimo jiné nachází i prezidentský palác. Nová výstavba mešit ve zmíněných městech nebyla nutná, v obou z nich jich bylo postaveno dostatečné množství, v Ankaře navíc již honosná náboženská stavba existovala a to mešita Kocatepe.⁶⁶ Stejně jako muslimské šátky plnily tedy i islámské mešity určitou roli v rámci symbolického boje politického islámu proti sekulárnímu uspořádání země. Snaha Refah Partisi vybudovat na místech spojených s Atatürkem a jeho sekulárními a prozápadními reformami islámské mešity je toho důkazem.

Jak víme již z předchozích kapitol, plánované reformy se Refah Partisi většinou nepodařilo uskutečnit. Co se týče náboženského života v Turecku, došlo k jistým situacím, které za otevřenou prezentaci náboženství v turecké společnosti považovat můžeme. Avšak k samotné implementaci šarí'atského práva v osobním statutu muslimů, k zavedení myšlenek Medínské ústavy ani k jiným zásadním změnám, které měl Erbakan původně v úmyslu provést, nedošlo.

5.2 Proměny náboženského života v letech 1996-1997

Jedním z částečných úspěchů Necmettina Erbakana byl především vzrůst počtu náboženských škol v Turecku. Tohoto výsledku nicméně nebylo dosaženo pouze v 90. letech, tedy za éry Refah Partisi, počátky můžeme hledat již v dobách její předchůdkyně – strany MSP. Poté, co roku 1974 vstoupila Erbakanova MSP do parlamentu, začalo docházet k postupnému nárůstu počtu náboženských středních škol tzv. škol Imáma Hatipa, který se během dvaceti let zvýšil z původního počtu 143 škol o více než třikrát. Jedná se o střední odborné školy, které svým

---

⁶⁴ ELIGÜR, B., *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, s. 218.

⁶⁵ <http://www.hagiasophia.co/museum-present.html> [citováno dne 10. 2. 2012]

⁶⁶ WEITZMAN B. M., *Middle East Contemporary Survey*, Volume XXI, s. 7.

studentům nabízí výuku zaměřenou především na náboženství, součástí rozvrhu jsou hodiny islámu, dějiny a literatura islámských zemí a také arabský jazyk, potřebný k četbě a memorování Koránu. Z těchto náboženských škol pak většinou vycházeli budoucí imámové, duchovní vůdci, ale i běžní věřící muslimové, kteří se často řadili mezi voliče islamistických stran (viz tabulka 2.), Refah Partisi nevyjímaje.⁶⁷ Zvyšující se počet nábožensky zaměřených škol byl trnem v oku tureckých sekularistů, kteří se po zvolení Necmettina Erbakana premiérem, obávali narůstající vlny islamismu. Důsledkem bylo nařízení Národní bezpečnostní rady, která po sesazení Necmettina Erbakana z jeho funkce dne 28. 2. 1997, nařídila většinu takto zaměřených středních škol uzavřít, zbylým studentům pak následně nebylo umožněno studovat na vysokých školách a mohli se ucházet jen o studium na fakultách teologie.⁶⁸

Také další Erbakanovy kroky v úřadu premiéra byly Národní bezpečnostní radou sledovány a následně v roce 1997 použity proti němu. V letech 1996-1997 pořádal Necmettin Erbakan bankety pro vedoucí představitele některých súfijských řádů v oficiálním sídle premiéra republiky, čehož později armáda využila a obvinila Erbakana, že tímto krokem vzbudil dojem spolupráce vlády s osobami, které byly známy pro své aktivity proti laicismu.

Přestože původně plánované změny v oblasti náboženského života realizovány nebyly a Erbakanovo proti-sekulární smýšlení se projevilo jen ve formě podpory náboženských škol a prostřednictvím schůzek s čelními představiteli tureckých taríq, byla Refah Partisi stále vnímána jako jisté nebezpečí. Armádě, jako ochránci sekularismu, nezbyla žádná jiná alternativa než poukazovat na Erbakanovy předvolební plány, aby byla následně schopna odůvodnit rozpuštění strany v roce 1997. Erbakan byl obviněn z prosazování islámského náboženského práva, přičemž jako důkaz měly posloužit Erbakanovy veřejné proslovy, ve kterých byla šarí'ca

---

⁶⁷ FARAH, C. E., *Islam: beliefs and observances*, s. 374.

⁶⁸ STEUNEBRINK, G., *Civil Society, Religion, and the Nation: Modernization in Intercultural Context - Russia, Japan, Turkey*, s. 184.

často zmiňována. Proti Refah Partisi hovořily také náboženské střední školy, které vychovávaly budoucí náboženské funkcionáře a které byly za vlády Necmettina Erbakana rozsáhle podporovány. Také tento akt byl armádou vnímán jako zásadní krok k plánovanému prosazení šari'í v Turecku a posloužil, spolu s dřívějšími záměry Refah Partisi oživit Korán, jako základní argument pro odvolání Erbakana z funkce premiéra. Armáda v tomto směru poukazovala zejména na to, že základní východiska, na nichž Korán stojí, nejsou slučitelná s demokratickými principy, na kterých je Turecká republika založena. Avšak také občasná radikálnost Erbakanových veřejných proslovů v náboženských otázkách přilívala další kapku oleje do ohně. Jako dobrý příklad může, mimo jiné, posloužit také Erbakanův projev o Medínské ústavě a jejím uvedení v platnost, přičemž v této souvislosti hovořil Erbakan o možnosti krvavé transformace turecké společnosti.⁶⁹ Všechny tyto kroky pak byly spolu se snahou o povolení muslimských šátek ve státních a vzdělávacích institucích důvodem Erbakanovy rezignace, přičemž problematika zahalování žen byla s největší pravděpodobností tím hlavním spouštěčem následných protiakcí ze strany Ústavního soudu a turecké armády. Otázka nošení šátek spolu s projevy náboženského života v Turecku však nebyly jedinými předměty konfliktu Refah Partisi s tureckou armádou. Problematickou záležitostí se zdálo být také Erbakanovo protizápadní smýšlení, které bude v navazující kapitole detailně popsáno.

6 PROTIZÁPADNÍ RÉTORIKA

Protizápadní rétorika islamistických hnutí všeobecně vychází především z období kolonialismu, kdy se muslimové rozhodli pro hospodářskou, technickou, vojenskou a vzdělávací modernizaci po vzoru Západu. Přijetím prvků této cizí kultury se ovšem vzdálili od kultury islámské a ztratili tak alespoň částečně svou vlastní identitu. Nyní proto většina islámu nakloněných hnutí shazuje vinu za jakékoliv hospodářské

---

⁶⁹ KOGACIOGLU, D., Progress, Unity and Democracy: Dissolving Political Parties in Turkey.

či společenské problémy na vlády, které import těchto cizích kulturních prvků podporují a následně volají po obrodě kultury vlastní. Západní mocnosti jsou však také často nenáviděny kvůli podpoře sionismu a pro vojenské a politické intervence na Blízkém východě.

Také Turecko není výjimkou, i ono se v minulosti vydalo cestou “pozápádňování”. Díky chybným krokům některých sekulárně a modernisticky orientovaných stran se však země v určitých obdobích nacházela ve velmi špatné ekonomické situaci, kdy rostla inflace, zadluženost země, ceny potravin nebo nezaměstnanost (viz 2.1.1). Reakcí byl vzestup tureckého islamismu pod vedením Necmettina Erbakana, jehož názory ohledně domnělých viníků se od světových islamistických hnutí příliš neliší. Protizápadní postoje tureckých islamistů jsou často úzce propojeny s negativním vnímáním židů a jejich sionistických aktivit na Blízkém východě. Přestože se problematikou přístupu Necmettina Erbakana k židovské populaci budu věnovat především v kapitole 7, budou určité informace zmíněny již v nadcházející podkapitole, aby bylo dosaženo lepší celistvosti práce. Kromě protizápadní a protižidovské rétoriky popsané především ve spisu Adil Düzen, zde budou nastíněny i další reformy, které měly být vhodným řešením situace v Turecku.

6.1 Pojetí Západu v rámci ideologie Necmettina Erbakana

Hlavní sdělení Millî Görüş a Adil Düzen v otázkách vnější i vnitřní politické orientace Turecka je v mnohém předvídatelné – odklon od Západu, úzká spolupráce se zeměmi Blízkého východu. Na tento Erbakanův názor je však potřeba nahlížet trochu šířeji.

Podle tureckých islamistů byla transformace islámské Osmanské říše v moderní, v západním stylu vybudovaný stát historickou chybou, která později Turecku přinesla jen potíže.⁷⁰ Proto bylo potřeba ukončit závislost státu na západních zemích, ukončit westernizaci, která

---

⁷⁰ RABASA, A., *The Rise of Political Islam in Turkey*, s. 40.

způsobila zejména úpadek morální a duchovní, usměrnit ve větší míře prozápadně zaměřené politické strany Turecka a tak si vybudovat na Západu nezávislou zahraniční politiku.⁷¹ Ve spisu tureckých islamistů Adil Düzen se také mnohokrát objevuje kritika kapitalismu, který podle Erbakana způsobuje chudobu, nezaměstnanost, nespravedlivou distribuci majetku, korupci, teror, války a jiné problémy a navíc ho není jako produkt západní civilizace a sionistů vhodné následovat, protože se stejně jednoho dne zhroutí a bude nahrazen novým ekonomickým systémem dle vzoru Adil (Ekonomik) Düzen.⁷² Právě sionismus hraje podle Erbakana v kapitalismu velmi důležitou roli. Cílem sionistů je vznik nového světového řádu, který se bude opírat o vítězství kapitalismu. Turecko, které je součástí kapitalistické ekonomické sítě, je propojeno se světovým trhem a odvádí tak prostřednictvím finančních transakcí tureckých kapitalistických vlád a prostřednictvím splácení zahraničního dluhu velkou část příjmů svých obyvatel do sionistických bank v New Yorku a tím pádem podporuje sionistické militantní a ekonomické cíle a posiluje Izrael jako takový.⁷³ Stejná averze se pak objevuje i ve vztahu ke komunismu, který zase dělá člověka nešťastným tím, že neuznává tržní hospodářství, soukromé vlastnictví a neumožňuje investovat.

Adil Düzen také varuje před vstupem Turecka do Evropské unie, která podle Erbakana není pouhou mezinárodní dohodou evropských zemí o užší spolupráci, nýbrž budoucí jednotný stát. V případě tedy, že se Turecko stane členem EU, je pravděpodobné, že ho Izrael bude se svým členstvím v EU také následovat. Turecko se tím pádem octne ve společném státě se sionisty a podpoří tak jejich koncept "Velkého Izraele".⁷⁴ Ten je postaven na myšlence, že Izrael, jako expansionistický stát, chce ovládnout Blízký východ (Turecko, Sýrii, Irák a Egypt), aby mohl realizovat své sionistické cíle.⁷⁵ Později v roce 1995 se Erbakanův názor na Evropskou unii o něco zmírnil, stále ji však nazýval

---

⁷¹ YEŞİLADA, B. A., *Comparative Political Parties and Party Elites*, s. 132.

⁷² ELIGÜR, B., *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, s. 80.

⁷³ TOPRAK, B., *Refah Partisi*.

⁷⁴ ELIGÜR, B., *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, s. 150.

⁷⁵ TOPRAK, B., *Refah Partisi*.

“křesťanským klubem“ či “křesťanskou organizací“, jejíhož členství by se mělo Turecko v budoucnu vyvarovat.⁷⁶ Odpor ke vstupu Turecka do Evropské unie ovšem není jediným negativním ohlasem vůči evropským mezinárodním organizacím. Necmettin Erbakan sliboval také stažení Turecka z NATO⁷⁷, jehož součástí se země stala roku 1952.⁷⁸ Ukončením členství v evropských organizacích a stažením žádosti pro vstup do Evropské unie měly být přerušeny těsné vztahy se západními zeměmi a měla započít éra orientace turecké zahraniční politiky směrem na muslimské sousedy. Cílem pak měla být vše-islámská jednota, realizovaná skrze zakládání vlastních světových organizací, uveďme si některé z nich. *Spojené muslimské národy* jako náhrada za západní Spojené národy/OSN, *Organizace pro obranu muslimských států* jako náhrada za evropské NATO nebo vytvoření *Společného trhu muslimských zemí* s jednotnou měnou, který měl nahradit Evropskou unii. Tímto měla být zajištěna vzájemná politická, ekonomická a také vojenská spolupráce.⁷⁹ Turecko mělo být jakýmsi tahounem těchto mezinárodních organizací a skrze ně mělo získat svůj původní význam v regionu Blízkého východu, jakého dosahovalo za existence tehdejší Osmanské říše.⁸⁰

6.2 Politické směřování Turecka v letech 1996-1997

V letech 1996-1997 se nicméně Refah Partisi tak jednoznačně negativně vůči Západu nevyjadřovala a fakticky byly uskutečněny jen jisté změny v zahraniční orientaci země směrem na Blízký východ. Prvním z takovýchto kroků byl vznik skupiny D-8 (Developing Eight)⁸¹ jako užší organizace zemí spadajících pod Organizaci islámské konference. Skupina D-8, sdružující osm zemí Turecko, Bangladéš, Egypt, Indonésii, Írán, Malajsii, Nigérii a Pákistán, byla Necmettinem Erbakanem založena

---

⁷⁶ HEPER, M., Political leaders and democracy in Turkey, s. 136.

⁷⁷ YEŞILADA, B. A., Comparative Political Parties and Party Elites, s. 135.

⁷⁸ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3432.htm> [citováno dne 12. 2. 2012]

⁷⁹ TOPRAK, B., Refah Partisi.

⁸⁰ YEŞILADA, B. A., Comparative Political Parties and Party Elites, s. 131.

⁸¹ Oficiální webové stránky organizace na: www.developing8.org

za účelem posílení obchodu a ekonomiky mezi jednotlivými členskými zeměmi a také za účelem zvýšení životní úrovně obyvatel těchto států. Skrze vzájemnou spolupráci pak měli být členové skupiny D-8 schopni lépe čelit neférovému jednání v oblasti mezinárodního obchodu ze strany západních zemí. Přínosem této organizace mělo být utužení vztahů mezi rozvojovými islámskými zeměmi Asie, Afriky a Evropy, dosažení vzájemné kooperace v oblasti regionální ekonomiky a také šíření hodnot jako jsou mezinárodní solidarita nebo světový mír. Skupina D-8 také měla spolu s osmi hospodářsky nejvyspělejšími státy světa, sdruženými v organizaci G8 řešit problémy světové ekonomiky. Erbakan totiž předpokládal, že už jen samotný počet obyvatel států tvořících skupinu D-8, tedy osm set milionů (zhruba 70% veškeré muslimské populace), předurčuje organizaci k tomu, aby se stala jednou z hnacích sil světové ekonomiky. První zasedání skupiny D-8 se konalo 13. a 14. června 1997 v Turecku, na kterém bylo jmenováno šest základních pilířů organizace a to: 1) mír, 2) vzájemný dialog, 3) vzájemná spolupráce, 4) spravedlnost, 5) rovnost a 6) demokracie. Dále zde byl stanoven hlavní cíl organizace – tedy socioekonomický rozvoj všech zakládajících členů. Přestože skupina jako taková měla být podle Erbakana v budoucnu “novou silou světové ekonomiky“, její skutečný význam s ohledem na celosvětové hospodářské organizace je poměrně malý.⁸²

Obrat Turecka směrem k muslimským sousedům nebyl demonstrován pouze prostřednictvím založení skupiny D-8, ale také skrze zahraniční návštěvy premiéra Necmettina Erbakana v zemích Blízkého východu, Asie a Afriky. V letech 1996-1997 navázal Erbakan užší zahraniční spolupráci se státy jako Írán, Libye, Egypt, Malajsie, Pákistán, Indonésie a Nigérie, přičemž zejména návštěvu Íránu, Libye a Egypta můžeme považovat za důležitý mezník budoucího vývoje zahraniční politiky Turecka.⁸³

---

⁸² PERWITA, A. A. B., Indonesia and the Muslim World, s. 56-58.

⁸³ FULLER, G. E., The new Turkish republic: Turkey as a pivotal state in the Muslim world, s. 43.

Jednou z prvních zahraničních návštěv, které Erbakan podnikl krátce poté, co byl zvolen tureckým premiérem, byla návštěva Teheránu v srpnu roku 1996. Jejím záměrem bylo především uzavření turecko-iránské smlouvy o realizaci výstavby plynovodu, který měl vést z iránského Tabrízu do tureckého města Erzurum. V budoucnu pak měl být rozšířen i do dalších měst jako Ankara a Sivas a zajišťovat tak dodávku zemního plynu v řádech tři miliony metrů krychlových za rok. Uzavření této smlouvy sice navenek signalizovalo jisté znaky reorientace turecké zahraniční politiky směrem na Blízký východ, zároveň se však jednalo o smlouvu, která byla pro Turecko velmi výhodná, takže se o její podepsání zasazovali i Erbakanovi sekulární političtí předchůdci.⁸⁴ Při příležitosti Erbakanovy návštěvy v Teheránu byly také dohodnuty jisté postupy v oblasti turecko-iránských tržních vztahů, jako jsou dohody o zamezení dvojího zdanění, dohody o zajištění dodávek elektrické energie do Íránu, mimoto mělo také dojít k vytvoření lepších podmínek pro vstup tureckých firem na iránský trh.⁸⁵ Tyto zmíněné turecko-iránské úmluvy byly vnímány vcelku pozitivně. Další plány islamistické Refah Partisi, jako je například uzavření smlouvy o vzájemné vojenské ochraně mezi Tureckem a Íránem, o které jednal iránský prezident Hášimí Rafsandžání s tureckým premiérem Necmettinem Erbakanem při návštěvě Ankary v prosinci 1996, již tak kladně vnímány nebyly. Generální štáb obranných sil Turecka tuto smlouvu vetoval a dohoda tak následně nemohla vstoupit v platnost.⁸⁶ Kromě toho také Erbakan často navštěvoval iránskou ambasádu v Ankaře a netajil se svým uznáním vůči iránské islámské revoluci⁸⁷, čímž opět vzbuzoval ostražitosť turecké armády.

Dalším demonstrativním krokem, který měl symbolizovat odklon od Západu směrem k muslimským sousedům, měla být Erbakanova účast na tiskové konferenci v Libyi v říjnu roku 1996. Původní Erbakanův plán,

---

⁸⁴ HALE, W., *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, s. 314-315.

⁸⁵ BENLIOT, A. V., *Iran: Outlaw, Outcast or Normal Country*, s. 117.

⁸⁶ HALE, W., *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, s. 315.

⁸⁷ BENLIOT, A. V., *Iran: Outlaw, Outcast or Normal Country*, s. 117.

aby se tato návštěva nesla v duchu vzájemné islámské sounáležitosti obou států, však nakonec nebyl naplněn a v konečném důsledku přinesl akorát vlnu kritiky ze strany turecké veřejnosti. Muammar Kaddáfí se ve svém projevu vyjadřoval velmi negativně k turecké zahraniční politice, kdy zmínil především nesouhlas s laxním postojem Turecka vůči izraelským militantním akcím. Dále pak poukazoval na špatné životní podmínky kurdské menšiny v Turecku, přičemž připomínal, že by turecká vláda měla co nejdříve podniknout kroky k založení samostatného Kurdistanu. Tento libyjský výlet málem stál Necmettina Erbakana křeslo tureckého premiéra, nicméně nakonec se mu podařilo svůj post před parlamentem uhájit, avšak s těsným rozdílem hlasů.⁸⁸

Problematická byla částečně také Erbakanova zahraniční návštěva v Egyptě v červenci 1996. Sporným bodem lídrů obou zemí, tedy Necmettina Erbakana a Husního Mubáraka, se stalo egyptské Muslimské bratrstvo, jenž mělo být dle Erbakanových slov tureckou vládou tolerováno a jeho členové by měli být propuštěni z vězení. Erbakan se svými sympatiemi k islamistickým radikálním hnutím netajil, mnohé z nich si zasloužily jeho přízeň, o čemž svědčí zejména pátý stranický kongres Refah Partisi, který se konal 13. října 1996 a na který byli pozváni vedoucí představitelé Hamásu a Hizballáhu. Zástupci za Muslimské bratrstvo pak byli na jednom z mítinků Refah Partisi přijati o tři měsíce dříve. Úzké kontakty udržoval Erbakan také s alžírskou islamistickou stranou - Islámskou frontou spásy (FIS), která byla po úspěchu v alžírských všeobecných volbách zakázána.⁸⁹ Je tedy jasné, že s podporou Muslimského bratrstva a dalších islamistických hnutí ze strany tureckého premiéra se vzájemné turecko-egyptské vztahy spíše přiostrhly.

Erbakan se také snažil o zlepšení zahraničních vztahů se sousedním Irákem, nicméně tento původní záměr se mu nakonec nepodařilo naplnit, přičemž i v tomto případě hrála zásadní roli turecká

---

⁸⁸ JUNG, D., Turkey at the crossroads: Ottoman legacies and a greater Middle East, s. 132.

⁸⁹ ÇARKOĞLU, A., The Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East, s. 213-214.

armáda. Zatímco Erbakan vedl jednání s nejvyššími představiteli irácké vlády, mezi nimi i s iráckým ministrem průmyslu a obchodu, plánovaly turecké ozbrojené síly dva vojenské útoky na severní část Iráku s cílem vytlačit kurdské povstalce z tohoto území. Tyto vojenské akce byly armádními činiteli projektovány bez vědomí tureckého premiéra, který se následně po vypuknutí ozbrojeného konfliktu musel zcela přizpůsobit dané situaci.⁹⁰

V rámci původně plánovaných a protizápadně zaměřených reforem se tedy Necmettin Erbakan, jak vidíme, držel jen potřeby posunout zahraniční politiku Turecka směrem k muslimským sousedům, což bylo realizováno zejména skrze podepsání smlouvy o dodávkách zemního plynu a dohodách o bližší obchodní spolupráci mezi Tureckem a Íránem či skrze návštěvu Libye, která byla Západem vnímána jako země podporující světový terorismus. Založením skupiny D-8 a zahraničními cestami do Egypta a jiných islámských zemí v Africe a Asii pak byla tato reorientace jediné podpořena. Zároveň se však díky ministryni zahraničních věcí Tansu Çiller, která se za sekulární stranu DYP dostala do vládní koalice s Refah Partisi, podařilo zachovat také prozápadní směřování Turecka. V roce 1996 tak vstoupila v platnost dohoda o celní unii mezi EU a Tureckem z roku 1995⁹¹ a také členství země v NATO, ze kterého mělo podle Erbakana Turecko vystoupit, zůstalo beze změny. Protizápadní politické smýšlení se tedy navenek v letech 1996-1997 nijak výrazně neprojevovalo a Turecko se ocitlo jen o něco blíže zemím Blízkého východu.

7 PROTIZÍDOVSKÁ RÉTORIKA

Na problematiku negativního vnímání Západu tureckými islamisty velmi úzce navazují témata jako antisemitismus, sionismus a protiizraelské nálady, které se v turecké společnosti začaly projevovat právě s počínajícími úspěchy Necmettina Erbakana a jeho politických

---

⁹⁰ BROOKS, R., *Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment*, s. 220-221.

⁹¹ BOHLEN, C., *European Parliament Admits Turkey to Its New Customs Union*.

stran v tureckých volbách. Erbakan stejně jako mnoho jiných islamistických stran a hnutí se svou protižidovskou rétorikou příliš netajil. Své názory prezentoval jednak ve svých spisech jako je Adil Düzen, ale také prostřednictvím rozhovorů, projevů a jiných písemných publikací, které vznikaly především po roce 1980, kdy byl Jeruzalém oficiálně vyhlášen hlavním městem Izraele.⁹² V té době uveřejnil Erbakan v novinách dva rozsáhlé komentáře *“Jeruzalém a sionismus“* a *“Anarchie a sionismus“*, které můžeme v rámci antisionistické a protiizraelské ideologie tureckých islamistů považovat za klíčové, neboť první z nich poukazuje na Izrael jako na expansionistický stát, který chce získat pod svou moc také Turecko, ve druhém je pak formulována myšlenka sionismu jako původce anarchie a chaosu v turecké společnosti. Protiizraelské a antisionistické smýšlení tureckých islamistických stran však nespočívá pouze na těchto základech, tedy na rozpínavosti Izraele a jím vytvářeném chaosu. Tato problematika je mnohem obsáhlejší a zahrnuje další oblasti, jako jsou židé a jejich působení v rámci světové ekonomiky, či kapitalismus jako nástroj židů k ovládnutí zemí Blízkého východu. Další podkapitola se tedy bude věnovat náhledu Necmettina Erbakana na sionismus, Izrael a židy samotné a budou zde také jmenovány literární zdroje, kterými byla protižidovská rétorika tureckých islamistů podepřena.

7.1 Pojetí Izraele v rámci ideologie Necmettina Erbakana

Jak již bylo zmíněno výše, jedním ze stěžejních bodů protižidovské rétoriky Necmettina Erbakana byla teze o expansionistických tendencích Izraele, přičemž ta se v případě tureckých islamistů, stejně jako i u mnoha jiných islamistických hnutí, opírala o několik textů. Jedná se především o zfalšované Protokoly sionských mudrců⁹³, v nichž jsou popsány snahy židů o postupné ovládnutí světa⁹⁴ a jež jsou tureckými islamisty vnímány jako skutečná hrozba. Dále se pak toto tvrzení opírá o Starý zákon, který

---

⁹² http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1980_1989/Basic%20Law-%20Jerusalem-%20Capital%20of%20Israel [citováno dne 25. 2. 2012]

⁹³ BALI, R. N., The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey.

⁹⁴ <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007058> [citováno dne 25. 2. 2012]

dle Erbakana opět v určitých kapitolách posvěcuje expansionistickou politiku Izraele.⁹⁵ Jedná se jednak o Genesis 15:18,

„V ten den uzavřel Hospodin s Abramem smlouvu: „Tvému potomstvu dávám tuto zemi od řeky Egyptské až k řece veliké, řece Eufratu, ...“⁹⁶

dále pak také o Deuteronomium 11:23, 11:24, v němž je možné území Izraele vyjádřeno podobnými slovy:

„...vyžene Hospodin před vámi všechny tyto pronárody, takže si podrobíte národy větší a zdatnější, než jste vy. Každé místo, na něž vaše noha šlápne, bude vaše: od pouště po Libanón, od Řeky, řeky Eufratu, až k Zadnímu moři, to vše bude vaše území.“⁹⁷

Jako argument však posloužila také Šestidenní válka v roce 1967 a Jomkipurská válka roku 1973, které Erbakanovu tezi o rozpínavosti Izraele jediné podpořily. Podle Erbakana si měl Izrael v budoucnu činit nároky také na Turecko, které se na území, ohraničeném řekami Nil a Eufrat, tedy na budoucím území “Velkého Izraele” nacházelo. Prostředkem k ovládnutí Turecka sionisty se měl stát také tržní hospodářský systém, jehož je Turecko součástí a jenž povoluje, aby zahraniční investoři za účelem podnikání nakupovali pozemky na území jiného státu. Takto nastavený systém nezajišťuje, podle Erbakanových očekávání, pouze ekonomické zisky zahraničních investorů, ale je také nastaven tak, aby umožnil odkoupení turecké půdy jiným státem za velmi nízké ceny. Za těchto předpokladů tedy mohlo dojít i k situaci, kdy by se Turecko stalo přímou součástí Izraele. Kapitalismus však není pouze sionistickou zbraní, skrze kterou by mohlo být dosaženo ovládnutí Turecka, má také negativní dopady na tureckou společnost jako celek. Kapitalismus, jako ekonomický systém Západu a sionistického Izraele, je Erbakanem nazýván “otrockým systémem” a je vnímán jako projev moderního kolonialismu západních zemí, na kterém má jistý podíl také

---

⁹⁵ BALI, R. N., The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey.

⁹⁶ Bible, český ekumenický překlad, Gn 15,18.

⁹⁷ Bible, český ekumenický překlad, Dt 11,23-24.

Izrael.⁹⁸ Adil (Ekonomik) Düzen upozorňuje především na to, že židé, jako Bohem vyvolený národ, vnímají ostatní národy jako jemu podřízené – otrocké a že snahou Izraele je ostatním zemím dominovat. Této dominance dosahuje Izrael skrze své sionistické aktivity na Wall Street v New Yorku, díky nimž se židům podařilo získat kontrolu nad celým kapitalistickým hospodářským systémem a skrze západní státy ovládat trhy všech zemí - tedy i ten turecký, jenž je jeho součástí. Turecko také podle Erbakana napomáhá Izraeli k uskutečnění jistých ekonomických a militantních cílů. Tato představa byla rozvedena zejména v brožurce, která byla ze strany Refah Partisi v 90. letech publikována pod názvem *“Skutečný stav Turecka – příčiny – diagnostika”*, Erbakan se v ní vyjadřuje takto:

*„Celková částka, kterou Turecko v roce 1988 splatilo prostřednictvím jistin a úroků sionistickým bankám, dosahuje 8,5 bilionů dolarů. Každý týden tedy byl sionistickým bankám v USA vyplacen náklad o hmotnosti deset kilogramů zlata. Tyto finanční sumy, které jsou tvořeny z peněz, jenž lidé v Turecku utratí při jakémkoliv nákupu v pekařství či na trhu, jsou následně sionistickými bankami v New Yorku použity k nákupu vojenské výzbroje určené pro Izrael.“*⁹⁹

Být součástí této kapitalistické sítě je tedy pro Turecko jaksi kontraproduktivní, a proto by bylo podle Erbakana nejlepším řešením, kdyby byl v Turecku zaveden hospodářský systém, vycházející z islámských tradic a který by byl spravedlivý ke všem.¹⁰⁰ Tento ideální ekonomický systém, který měl sloužit jako vhodná alternativa k západnímu hospodářskému systému, pak byl Erbakanem popsán především v díle Adil (Ekonomik) Düzen.

Další protiizraelskou a antisionistickou myšlenkou byla teorie o sionistech jako o původcích anarchie a chaosu v tehdejší Turecku,

---

⁹⁸ Úloha sionistů v rámci tržního hospodářského systému byla naznačena již v kapitole 6.1, nicméně teprve v této kapitole je daná problematika rozvedena do větších detailů.

⁹⁹ BALI, R. N., The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey.

¹⁰⁰ YEŞİLADA, B. A., Comparative Political Parties and Party Elites, s. 131.

kteřou Erbakan zformuloval na přelomu 70. a 80. let, tedy ještě za existence islamistické strany MSP. Cílem sionistů mělo podle této představy být rozdělení turecké společnosti na dva soupeřící tábory, na pravici, která by podporovala kapitalismus a na levici, která by naopak prosazovala komunismus, čímž mělo dojít k vnitřním střetům, kterých měli sionisté následně využít k tomu, aby v Turecku nastolili izraelskou nadvládu. Sionismus byl v tomto kontextu také často přirovnáván k chobotnici s velkým počtem chapadel, přičemž každé chapadlo mělo představovat určitý proud jako komunismus, kapitalismus, svobodné zednářství či rasismus. Každý, kdo se k jednomu z těchto proudů hlásí, pak slouží sionismu a jeho snaze o nastolení chaosu v zemi.

Toto negativní vnímání židovského etnika se však vztahuje pouze na sionismus a sionistické židy, tedy na židy jako obyvatele Izraele. Židé jako náboženská skupina byli naopak tureckými islamisty přijímáni pozitivně. Spolu s příslušníky jiných náboženských směrů byli považováni za odkaz Osmanské říše, která jinověrcům poskytovala mnohá práva a jejich odlišná vyznání tolerovala, což se mělo projevit i v islamistickém Turecku 90. let. Židé žijící na tureckém území byli přijímáni jako občané, kteří jsou věrni tureckému státu, souhlasí s jeho politikou a neprojevují jakékoliv sympatie vůči Izraeli a sionismu. Z tohoto důvodu se tedy měla zmíněná obvinění vztahovat pouze na izraelské židy. Antisemitismus vůči tureckým židům a židům mimo Izrael celkově pak neměl opodstatnění. Dalším pozitivním aspektem, který turečtí islamisté našli tentokrát na existenci státu Izrael, byla skutečnost, že izraelský stát je svou podstatou náboženský, alespoň v této oblasti se tedy Izrael stal jakýmsi spojencem Necmettina Erbakana, který se snažil o totéž ale v Turecku. Nicméně je třeba vnímat tento fakt poněkud s rezervou – úryvek z rozhovoru místopředsedy za stranu Refah Partisi s americkým novinářem z roku 1991 dokazuje, že vztahy tureckých islamistů vůči Izraeli zůstávaly velmi chladné.

“...Není důvod, proč by měl stát Izrael v tomto regionu existovat. Jedná se o parazitický stát, který legální vlastníky připravil o půdu a tím způsobil

potíže všem svým sousedům. My všichni bychom na tom byli lépe, kdyby se nacházel na jiném místě. Izrael by měl být přesunut do Jižní Ameriky. Ale nemusíte se strachovat, do Severní Ameriky ho nepošleme.“¹⁰¹

Jak se dá předpokládat již z obsahu předchozích kapitol, také židovskou otázkou se Necmettin Erbakan po svém zvolení tureckým premiérem příliš nezabýval. V podstatě tedy jen pokračoval v zajetých kolejích předchozích sekulárních stran, které v rámci zahraniční politiky Turecka udržovaly s Izraelem poměrně dobré diplomatické vztahy. Erbakan se sice v některých svých prohlášeních přímo dotýkal Izraele a kritizoval jeho jednání, avšak zároveň byl donucen jednat velmi pragmaticky jak v oblasti obchodu, tak i bezpečnosti státu a tudíž s Izraelem, i když velmi rezervovaně, komunikoval.

7.2 Necmettin Erbakan a stát Izrael v letech 1996-1997

Prvním zásadním jednáním, ke kterému se musel nově zvolený islamistický premiér postavit čelem, byly dohody o vzájemné spolupráci v oblasti zbrojního průmyslu, které měly přispět k zintenzivnění vztahů mezi Tureckem a Izraelem a posílit tak společnou vojenskou kooperaci, kterou garantovala již smlouva z února 1996.¹⁰² Právě z této dohody, která byla uzavřena ještě za Erbakanových předchůdců, se mělo Turecko dle předvolebních plánů Refah Partisi vyvázat¹⁰³, tyto záměry se však v konečné fázi ukázaly být poněkud naivní. Již v srpnu 1996 byl Erbakan donucen podepsat výše zmíněnou úmluvu, která zajišťovala přesun vojenských technologií mezi smluvními partnery. Tato dohoda byla pro zemi velmi výhodná, protože umožňovala přísun moderních zbraní a prostředků vojenské přepravy, které nebylo možno získávat v Evropě, či v USA do Turecka. Příčinou tehdy byla především otázka dodržování lidských práv a dlouhodobý spor Turecka s Řeckem, které prodej vojenské techniky ze západních zemí znemožňovaly. Izrael byl naopak schopen a ochoten veškeré vojenské potřeby Turecka uspokojit, smlouva

---

¹⁰¹ BALI, R. N., The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey.

¹⁰² BROOKS, R., Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment, s. 219.

¹⁰³ YEŞİLADA, B. A., Comparative Political Parties and Party Elites, s. 135.

ze srpna roku 1996 se tedy stala v oblasti zbrojení pro zemi velkým přínosem.¹⁰⁴

I přes Erbakanův opětovný nesouhlas však byla později podepsána také další turecko-izraelská dohoda, která tentokrát opravňovala Izrael k tomu, aby se podílel na modernizaci tureckého vojenského letectva. Obě tyto smlouvy zcela jistě zmařily plány islamistické Refah Partisi v oblasti směřování zahraniční politiky státu, v tomto případě tedy ve vztahu Turecka vůči Izraeli a vedly k mnohým protiakcím ze strany Necmettina Erbakana - například k pokusu o odložení pravidelných turecko-izraelských vojenských cvičení¹⁰⁵, nebo k odmítnutí schůzky s izraelským ministrem zahraničních věcí Davidem Levym. Tyto snahy se však navenek příliš neprojeví, neboť i v těchto záležitostech musel Erbakan nakonec ustoupit.¹⁰⁶

Smlouvy na vojenské bázi, k jejichž uzavření došlo ve funkčním období Necmettina Erbakana, nebyly jediným problémem. V březnu 1996 podepsal turecký prezident Süleyman Demirel dohodu o volném obchodu mezi Tureckem a Izraelem (Free Trade Agreement/FTA), která měla tentokrát zajistit úzkou spolupráci obou zemí na poli obchodu, průmyslu a zemědělství a navýšit rozsah vzájemných hospodářských styků.¹⁰⁷ S podpisem samotným se musel Erbakan smířit, nicméně díky jeho snahám se nakonec podařilo úspěšně pozdržet datum, kdy měla nová smlouva vstoupit platnost. Funkční se tedy tato úmluva stala až čtyři měsíce po Erbakanově rezignaci, tzn. v červnu roku 1997.¹⁰⁸

V zásadních otázkách byl tedy Erbakan donucen ustoupit, nicméně jeho nepřátelství vůči sionistickému Izraeli z předvolebního období se jistým způsobem projevovalo i po jeho zvolení tureckým premiérem. Nejviditelnějším příkladem může být setkání Erbakana s vrcholovými

---

¹⁰⁴ JUNG, D., Turkey at the crossroads: Ottoman legacies and a greater Middle East, s. 163-164.

¹⁰⁵ BROOKS, R., Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment, s. 219-220.

¹⁰⁶ RUBIN, B. M., Turkey in world politics: an emerging multiregional power, s. 105.

¹⁰⁷ JUNG, D., Turkey at the crossroads: Ottoman legacies and a greater Middle East, s. 164.

¹⁰⁸ RUBIN, B. M., Turkey in world politics: an emerging multiregional power, s. 105.

politiky a armádními představiteli v roce 1996, kde prezentoval svůj pohled na izraelský stát takto:

*“Na izraelské vlajce se v horní a spodní části (židovské) hvězdy nacházejí dvě modré linie. Tyto linie slouží jako symboly. Horní linie reprezentuje Eufrat, spodní linie Nil. Podle židovského přesvědčení jsou tyto hranice přírodními hranicemi státu Izrael.”*¹⁰⁹

Tímto výrokem tedy opět formuloval svou tezi o rozpínavosti Izraele a v podstatě prokázal, že svůj přístup vůči židovskému státu nezměnil ani přes silný nátlak turecké armády. Shrňme-li si však postoje premiéra Necmettina Erbakana vůči Izraeli celkově, pro-izraelské jednání jasně převažuje. Uzavření smluv o vzájemném vojenském a hospodářském partnerství jsou, ač nechtěně, zcela zásadními kroky, které nepřehlušily ani Erbakanovy snahy o ignoraci izraelských vládních činitelů, pokusy o pozdržení začátku platnosti turecko-izraelských dohod či protiizraelská stanoviska, formulovaná na politických konferencích. I v tomto případě se tedy předvolební ideje neztotožňovaly se skutečnými kroky Refah Partisi v letech 1996-1997 a vláda umírněné islamistické strany s sebou nepřinesla žádné zásadní změny.

---

¹⁰⁹ BALI, R. N., The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey.

8 ZÁVĚR

Islamismus je většinou společností vnímán velmi negativně, mnoho laiků si pod tímto pojmem představuje utlačování žen, kamenování cizoložnic, či amputace končetin za krádež. Ne všichni si uvědomují, že islamismus může mít i svá světlá místa. Abych demonstrovala také pozitivní prvky politického islámu, zvolila jsem si tureckou stranu Refah Partisi, prostřednictvím jejíž ideologie v komparaci se skutečnými reformami v letech 1996-1997, jsem se snažila podpořit tezi o prospěšnosti islamistické formy vlády nejen v Turecku ale i jiných blízkovýchodních zemích. Ve své práci jsem se věnovala čtyřem jednotlivým oblastem, kterými se islamismus všeobecně vyznačuje. V tomto konkrétním případě jsem tedy rozebírala postoj Refah Partisi vůči ženám v turecké společnosti, zkoumala plánované změny v oblasti náboženského života v Turecku a zabývala se protizápadní a protižidovskou rétorikou. Shrňme si tedy nyní obsah této bakalářské práce a pokusme se na jejím základě zhodnotit význam éry Refah Partisi pro Turecko.

V otázce práv a postavení žen ve společnosti navrhla Refah Partisi možnost nosit šátek ve všech státních a vzdělávacích institucích. Mimoto plánovala také zachovat společenský status žen, což dokládá především rozsáhlá angažovanost tureckých muslimek v politické sféře. Tyto změny mohly zcela jistě rozšířit současná práva a svobody žen v Turecku, které jsou na základě sekulárního modelu země značně znevýhodňovány jak v oblasti vzdělávání, tak i v oblasti profesního života. Porovnáme-li pak tyto plány s reálnou politikou strany v letech 1996-1997, zjistíme, že se situace značně odlišuje. Pod nátlakem armády byl nakonec premiér donucen od těchto změn upustit a stát tedy i dodnes v mnoha oblastech diskriminuje ženy, které odmítají muslimský šátek odložit.

Co se týče změn v rámci náboženského života, zasazovala se Refah Partisi o oživení povědomí o Koránu a sunně a rozhodla se pro

uplatňování šari'ci. Náboženským právem se však měli turečtí muslimové řídit jen v záležitostech rodinných a dědických, dodržování šari'ce se tedy vztahovalo jen na tzv. osobní statut muslima. Ve všech ostatních záležitostech měli být turečtí občané souzeni klasicky, na základě světského právního systému. Amputacím končetin, kamenování cizoložnic, či bičování, tedy trestům vycházejícím z tradičního trestního práva muslimů, se naopak mělo Turecko pod Erbakanovým vedením vyvarovat. Strana také podporovala výstavbu nových mešit a obhajovala morální a duchovní hodnoty vycházející z Koránu. Zavedením klíčových bodů Muhammadovy Medínské ústavy se pak snažila o zajištění práv těm tureckým občanům, kteří se hlásili k jiným náboženským směrům, než je islám. Shrneme-li si tyto jednotlivé záměry, můžeme říct, že v zásadě mělo dojít jen k jakési obrodě náboženského života v turecké společnosti, která je dle mého názoru potřeba. Z mé vlastní zkušenosti totiž mnoho mladých Turků ani netuší, že se zrovna v zemi slaví svátek ramadán, natož aby pak věděli, co říká Korán a sunna nebo na čem spočívá náboženské právo. Tyto umírněné změny v oblasti náboženství, které měla Refah Partisi v plánu, proto opět vnímám vcelku pozitivně s výjimkou cenzury médií, která se neslučuje s demokratickými principy státu. Předvolební záměry se však ani v tomto případě nestaly skutečností a Erbakan se pod dohledem turecké armády odhodlal jen k rozsáhlé podpoře tureckých náboženských škol a k přijetí významných členů súfijských řádů v oficiálním sídle premiéra.

Také další bod programu, vztah tureckých islamistů vůči Západu se dá charakterizovat poměrně jednoduše – ukončení zahraniční orientace Turecka na Západ, zahájení úzké spolupráce se zeměmi Blízkého východu. Odklon od Evropy se měl vyznačovat především ignorací kapitalismu, který měl být nahrazen ekonomickým systémem podle Erbakanova spisu Adil Ekonomik Düzen, ale také odmítnutím vstupu Turecka do Evropské unie. Ta byla tureckými islamisty nazývána

křesťanským klubem a vnímána jako budoucí součást expansionistického státu Izrael. Cílem bylo také stažení Turecka z NATO a zakládání vlastních organizací na vojenské a ekonomické bázi. Refah Partisi se tedy vůči Západu projevuje značně negativně, ale zároveň ne násilně, odmítá sice některé importy ze západní společnosti, ale zároveň se je pokouší nahradit svými vlastními, čímž se odlišuje od většiny islamistických stran a vlád, které se spíše vrací k tradičním islámským prvkům a nic nového nepřinášejí. Také Erbakanovo drama o izraelském vlkovi, který chce jako hlavní chod sežrat celou Evropskou unii včetně Turecka, se nám Evropanům může zdát jako brilantní komedie, ale zároveň je třeba si uvědomit, že Turecko se pravděpodobně díky odporu stávajících členů EU součástí této mezinárodní evropské organizace nikdy nestane a orientace směrem na jeho islámské sousedy by mu byla jen ku prospěchu. Erbakanův nápad vytvořit mezinárodní islámské organizace, které by byly skutečnou protiváhou evropských struktur, konkrétně EU, OSN a NATO, tak vnímám jako nejlepší možnou alternativu. V praxi však tento koncept skončil jen u založení skupiny D-8, v porovnání s ostatními, poměrně bezvýznamné organizace. Také ostatní části programu nebyly uskutečněny a odklon od Západu se projevoval jen skrze zahraniční návštěvy zemí jako je Írán, Libye a Egypt a provokativními mítinky Erbakana s představiteli Hizballáhu, Hamásu a Muslimského bratrstva.

Poslední významnou oblastí, kterou tato práce sleduje, je vztah Refah Partisi vůči Židům a Izraeli. Také v tomto případě Erbakan zaujímal značně radikální stanoviska. Izrael je podle něj expansionistickým státem, který se snaží získat Turecko pod svou nadvládu a to v hranicích řek Eufrat a Nil. Je také nebezpečným aktérem v rámci kapitalistické ekonomické sítě, protože se snaží zotročit státy, které jsou součástí tohoto systému. Mimoto je Izrael vnímán jako původce anarchie a chaosu v Turecku. Cílem Refah Partisi proto mělo být vyvázání se Turecka ze

smluv s Izraelem, které byly uzavřeny ještě za vlády Erbakanových politických předchůdců. I v tomto případě se však nakonec realita od prvotních plánů naprosto lišila a Erbakan byl naopak donucen s Izraelem podepsat nové dohody o vzájemné spolupráci, především v oblasti zbrojního průmyslu.

Pokud bych tedy měla v závěru zhodnotit význam Refah Partisi pro Turecko, vyjádřila bych se převážně pozitivně. Tato politická strana otevřela v zemi debatu o povolení muslimských šátek ve státních a vzdělávacích institucích, kromě toho se zasazovala o oživení tradiční kultury Turecka, i když ve spojitosti s islámem. Za převratnou myšlenku hodnou následování pak považuji Erbakanův záměr vytvořit mezinárodní islámské organizace, které by dosahovaly stejného významu jako evropské NATO, OSN a EU. Oceňuji také odvahu o vymanění se Turecka z vlivu západních velmocí a to vystoupením země z tržního hospodářského systému a zavedením vlastního ekonomického řádu. Otázkou ovšem zůstává, zda by pak tento islámu nakloněný hospodářský systém vůbec v praxi fungoval. Taktéž Erbakanova protizápadní a protižidovská rétorika by v budoucnu mohla představovat určitá rizika, zejména v podobě zhoršení interkulturní komunikace a s ní související problematičtější asimilace tureckých emigrantů v Evropě nebo USA. Další otázkou také je, zda by Refah Partisi skutečně zůstala u svého původně střízlivého pohledu na věc a zda by se forma výkladu nezradikalizovala v průběhu let, pokud by dala armáda této straně skutečně volnou ruku. Refah Partisi nicméně vnímám jako rovnocenného politického partnera tureckých sekulárních stran, mnohé její myšlenky považuji za převratné a pro tureckou společnost výhodné. Umírněný islamismus, jak ho formulovala Refah Partisi, tedy bezesporu je vhodnou alternativou ke stávajícímu sekulárnímu modelu Turecké republiky.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

I. Literatura:

ABDO, Geneive. *No God but God : Egypt and the Triumph of Islam*. New York : Oxford University Press, 2002. 240 s. ISBN 978-0-19-515793-2.

BACCHETTA, Paolo. *Right-wing Women : From Conservatives to Extremists around the World*. New York : Routledge, 2002. 336 s. ISBN 978-0-415-92778-9.

BENLIOT, Albert V. *Iran : Outlaw, Outcast or Normal Country ?*. New York : Nova Science Publishers, Inc., 2001. 137 s. ISBN 1-56072-954-6.

BORGMAN, Christine L. *From Gutenberg to the global information infrastructure : access to information in the networked world*. 1st paperback ed. Cambridge (Mass) : The MIT Press, 2003. xviii, 324 s. ISBN 0-262-52345-0.

BROOKS, Risa. *Shaping Strategy : The Civil-Military Politics of Strategic Assessment*. Princenton : Princenton University Press, 2008. 320 s. ISBN 978-0-691-12980-8.

ÇARKOĞLU, Ali. *The Political Economy of Regional Cooperation in the Middle East*. New York : Routledge, 1998. 288 s. ISBN 0-415-19445-8.

ÇINAR, Alev. *Modernity, Islam and Secularism in Turkey : Bodies, Places and Time*. Minnesota : University of Minnesota Press, 2005. 199 s. ISBN 0-8166-4410-1.

DEDE, Alper Y. *Islamism, State Control over Religion and Social Identity : Turkey and Egypt*. Michigan : Western Michigan University, 2008. 451 s. ISBN 9-780-54975-658-3.

ELIGÜR, Banu. *The Mobilization of Political Islam in Turkey*. New York : Cambridge University Press, 2010. 317 s. ISBN 978-0-521-76021-8.

ENDE, Werner. *Islam in the World Today : a Handbook of Politics, Religion, Culture and Society*. 5th paperback ed. USA : Cornell University Press, 2010. 1128 s. ISBN 978-0-8014-4571-2.

FALAH, Ghazi-Walid. *Geographies of Muslim Women : Gender, Religion and Space*. New York : The Guilford Press, 2005. 337 s. ISBN 978-157230-134-4.

FARAH, Caesar E. *Islam : beliefs and observances*. 7th paperback ed. New York : Barron's Educational Series, Inc., 2003. 512 s. ISBN 0-7641-2226-6.

FULLER, Graham E. *The new Turkish republic : Turkey as a pivotal state in the Muslim World*. Washington (D.C.) : US Institute of Peace Press, 2008. 196 s. ISBN 978-1-60127-019-1.

HALE, William M. *Turkish Foreign Policy. 1774-2000*. 1st paperback ed. London : Frank Cass Publishers, 2000. 375 s. ISBN 0-7146-5071-4.

HEPER, Metin. *Political leaders and democracy in Turkey*. Maryland : Lexington Books, 2003. 270 s. ISBN 0-7391-0404-7.

HIRSCHL, Ran. *Constitutional Theocracy*. USA : Harvard University Press, 2010. 314 s. ISBN 978-0-674-04819-5.

HOFFMANN, Judith. *Aufstieg und Wandel des politischen Islam in der Türkei*. Berlin : Verlag Hans Schiler, 2003. 135 s. ISBN 3-87997-610-4.

JUNG, Dietrich. *Turkey at the crossroads : Ottoman legacies and a greater Middle East*. London : Zed Books Ltd, 2001. 231 s. ISBN 1-85649-867-0.

LAKE, Michael. *The EU & Turkey : A Glittering Prize or a Millstone*. London : I. B. Tauris, 2005. 180 s. ISBN 1-903403-61-8.

MIGDAL, Joel S. *Boundaries and Belonging : States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*. New York : Cambridge University Press, 2004. 376 s. ISBN 978-0-521-83566-4.

MOGHADAM, Valentine M. *From Patriarchy to Empowerment : Women's Participation, Movements, and Rights in the Middle East, North Africa, and South Asia*. 1st paperback ed. New York : Syracuse University Press, 2007. 415 s. ISBN 0-8156-3111-1.

NAS, Tevfik F. *Tracing the Economic Transformation of Turkey from the 1920s to EU accession*. 1st paperback ed. Netherland : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. xii, 204 s. ISBN 978-90-04-16792-6.

NIELSEN, Jørgen S. *Shari'a as Discourse : Legal Traditions and the Encounter with Europe*. Farnham : Ashgate Publishing Limited, 2010. 284 s. ISBN 978-0-7546-7955-4.

PERWITA, Anak A. B. *Indonesia and the Muslim World : Between Islam and Secularism in the Foreign Policy of Soeharto and Beyond*. Copenhagen : NIAS Press, 2007. 221 s. ISBN 87-91114-92-6.

RABASA, Angel. *The Rise of Political Islam in Turkey*. Pittsburgh : RAND Corporation, 2008. 134 s. ISBN 978-0-8330-4457-0.

RUBIN, Barry M. *Political Parties in Turkey*. 1st paperback ed. London : Frank Cass and Company Limited, 2002. 160 s. ISBN 0-7146-8247-0.

RUBIN, Barry M. *Religion and Politics in Turkey*. New York : Routledge, 2006. 183 s. ISBN 0-415-34831-5.

RUBIN, Barry M. *Turkey in world politics : an emerging multiregional power*. London : Lynne Rienner Publishers, Inc., 2001. 270 s. ISBN 1-55587-954-3.

SHARMA, Reetika. *India and the Dynamics of World Politics*. 1st paperback ed. India : Pearson Education, 2010. 464 s. ISBN 978-81-317-3291-5.

STEUNEBRINK, Gerrit. *Civil Society, Religion, and the Nation: Modernization in Intercultural Context - Russia, Japan, Turkey*. Amsterdam/New York : Rodopi, 2004. 328 s. ISBN 90-420-1665-5.

WEITZMAN Bruce M. *Middle East Contemporary Survey, Volume XXI*. Oxford : Westview Press, 1999. 840 s. ISBN 0-8133-3762-3.

WHITE, Jenny B. *Islamist Mobilization in Turkey : a Study in Vernacular Politics*. 1st paperback ed. Washington (D. C.) : University of Washington Press, 2002. 304 s. ISBN 0-295-98291-8.

YEŞİLADA, Birol A. *Comparative Political Parties and Party Elites : Essays in Honor of Samuel J. Eldersveld*. Michigan : The University of Michigan Press, 1999. 344 s. ISBN 0-472-10992-8.

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona : český ekumenický překlad. 5. Vyd. Praha : Biblická společnost, 1994. 863 s.

II. Elektronické informační zdroje:

AKAGÜNDÜZ, Sabiha. Turkey Constitution. *ICL Turkey Constitution* [online]. 10. 5. 2007 [cit. 2012-02-10]. <Dostupné z: http://www.servat.unibe.ch/icl/tu00000_.html>.

BALI, Rifat N. The image of the jew in the rhetoric of political islam in Turkey. *Cemotj, Cahiers d'études sur la méditerrané orientale et le monde Turco-Iranien* [online]. 1999 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <<http://cemoti.revues.org/590?&id=590#bodyftn9>>.

BOHLEN, Celestine. European Parliament Admits Turkey to Its New Customs Union. *The New York Times* [online]. 14. 12. 1995 [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <<http://www.nytimes.com/1995/12/14/world/european-parliament-admits-turkey-to-its-new-customs-union.html?src=pm>>.

ÇARKOĞLU, Ali. Turkey's Local Elections of 2009: Results, Trends and the Future. *Today's Zaman* [online]. 17. 5. 2009 [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: <http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?load=detay&link=179407>.

FAULKNER, Thomas. Necmettin Erbakan obituary: Influential Islamist politician who became Turkish prime minister. *The Guardian* [online]. 28. 2. 2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <<http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/28/necmettin-erbakan-obituary>>.

FINKEL, Andrew. Turkish court upholds Islamic head scarves at universities. *CNN com. International* [online]. 5. 6. 2008 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <<http://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/06/05/turkey.scarves/index.html>>.

GUILLAUME, Alfred. *The Medina Charter, 622 C.E.* [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.constitution.org/cons/medina/con_medina.htm>.

HEAD, Jonathan. Turkey ruling party wins election with reduced majority. *BBC News Europe* [online]. 12. 6. 2011 [cit. 2011-11-23]. Dostupné z: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13740147>>.

HOOPEES, Talvikki. The Leyla Şahin v. Turkey Case Before the European Court of Human Rights. *Chinese Journal of International Law* [online]. 19. 9. 2006 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <<http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/5/3/719.full>>

KAMRAVA, Mehran. Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities : The Rise and Demise of Turkey's Refah Party. *British Journal Of Middle Eastern Studies* [online]. Document version 1998-11-25(2):275 [cit. 2011-11-25]. Dostupný z: <<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&hid=17&sid=59f7c9c3-bcc8-4346-8f37-6dc15c55ae3d%40sessionmgr10&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=1325180>>.

KINZER, Stephen. Necmettin Erbakan, 84, Islamist Turkish Leader. *The New York Times* [online]. 4. 3. 2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=980CE0DD1E3CF937A35750C0A9679D8B63&ref=necmettinerbakan>>.

KOGACIOGLU, Dicle. Progress, Unity and Democracy: Dissolving Political Parties in Turkey. *Blackwell Publishing* [online]. Vol. 38, No. 3 (Sep., 2004). s. 433-462. [cit. 2011-02-10]. Dostupný z: <<http://www.jstor.org/stable/1555140>>.

NOVOTNÝ, Pavel. O šátek bojují v Turecku ženy se ženami. *IDNES.cz* [online]. 20. 7. 2007 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/o-satek-bojuji-v-turecku-zeny-se-zenami-d90-zahranicni.aspx?c=A070720_102914_zahranicni_ad>.

TOPRAK, Binnaz. Refah Partisi. *Oxford Islamic Studies* [online]. 2008 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0671>>.

TRISTAM, Pierre. Leila Sahin and Turkey's Battle Over the Islamic Head Scarf: How Political Islam Is Challenging the World's Most Secular Muslim Democracy. *Middle East News and Issues* [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <<http://middleeast.about.com/od/turkey/a/me080210.htm>>.

YAVUZ, Hakan M. Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey. *Program in Political Science of the City University of New York* [online]. Vol. 30, No. 1 (Oct., 1997). s. 63-82. [cit. 2011-11-25]. Dostupný z: <<http://www.jstor.org/stable/422193>>.

Background Note: Turkey. *U.S. Department of State* [online]. 9. 12. 2011 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3432.htm>>.

Basic Law-Jerusalem-Capital of Israel, 30 Jul 1980. *Israel Ministry of Foreign Affairs* [online]. 2008 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1980_1989/Basic%20Law-%20Jerusalem-%20Capital%20of%20Israel>.

Erbakan, Necmettin. *Naqshbandi Sufi Way* [online]. 1997 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <<http://www.naqshbandi.org/ottomans/modern/erbakan.htm>>.

Museum (1943 - Present). *Hagia Sophia (Saint Sophia)* [online]. 2011 [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <<http://www.hagiasophia.co/museum-present.html>>.

Turkey: Situation of women who wear headscarves. *UNHCR, The UN Refugee Agency* [online]. 20. 5. 2008 [cit. 2012-02-02]. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/refworld/country,,IRBC,,TUR,,4885a91a8,0.html>>.

Protocols of the Elders of Zion. *United States Holocaust Memorial Museum* [online]. 6. 1. 2011 [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007058>>.

10 SUMMARY

This bachelor thesis focuses on an Islamist era of Turkey and describes a political situation in the country under the premiership of Necmettin Erbakan. The main aim was to compare a pre-election program of Refah Partisi based on a political movement Millî Görüş and published in a treatise Adil Düzen with real reforms which the party pushed through in 1996-1997 after it had won 158 seats in the 550 seat Turkish parliament during the general elections in 1995.

Refah Partisi was able to bring a very few political changes to life in fact, the causes are obvious. Erbakan as the party leader was forced to make a coalition with a pro-European party DYP which was ideologically completely different. The second reason was that Refah Partisi was under a permanent control of the Turkish army protecting secularism according to a heritage of Mustafa Kemal Atatürk.

The thesis is divided into four main chapters dealing with topics which are common for almost every movement or a party based on political Islam, they are: 1) a social status of women, 2) a religious life in the country, 3) anti-western rhetoric and 4) anti-Jewish rhetoric. These main features of Islamism are subsequently put into a Turkish political environment trying to depict Refah Partisi's attitudes toward these crucial issues. The last part of the work should answer a question whether the political Islam would be a better solution than an official secularism and what advantages or disadvantages it would bear.

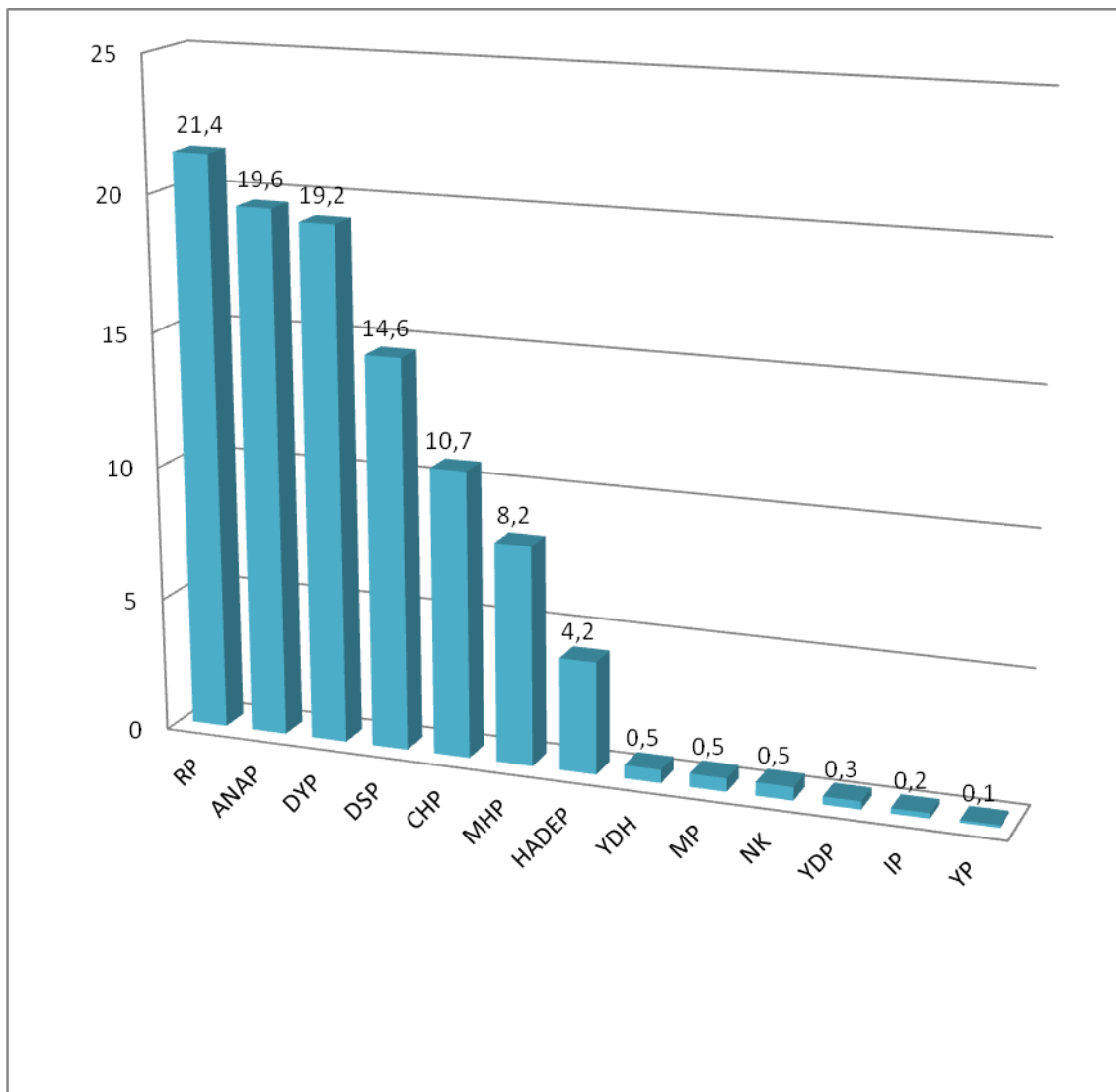
Přílohy:

Tabulka 1.: *Výsledky parlamentních voleb – Turecko, rok 1995*

Politická strana	Získané hlasy (v %)	Počet hlasů	Počet mandátů
Refah Partisi (RP)	21,4	6 012 450	158
Anavatan Partisi (ANAP)	19,6	5 527 288	132
Doğru Yol Partisi (DYP)	19,2	5 396 009	135
Demokratik Sol Parti (DSP)	14,6	4 118 025	76
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	10,7	3 011 076	49
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	8,2	2 301 343	---
Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)	4,2	1 171 623	---
Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)	0,5	133 889	---
Millet Partisi (MP)	0,5	127 630	---
Nezávislí kandidáti (NK)	0,5	133 895	---
Yeniden Doğuş Partisi (YDP)	0,3	95 484	---
İşçi Partisi (IP)	0,2	61 428	---
Yeni Parti (YP)	0,1	36 853	---
Celkem	100	28 126 993	550

Zdroj: <http://www.tesav.org.tr/1995.htm>

Graf 1.: Volby 1995 – procentuální úspěšnost jednotlivých politických stran

Tabulka 2.: *Ideologické postoje voličů Refah Partisi – absolventi náboženských škol Imáma Hatipa vs. běžní voliči*

	Studenti škol Imáma Hatipa (údaje v procentech)	Ostatní voliči strany RP (údaje v procentech)
Islámská nařízení by se měla stát součástí tureckého právního systému	80	61
Zavedení islámských právních předpisů v praxi neodporuje demokratickým principům turecké společnosti	77	52
Nošení muslimských šátků ve školách a jiných veřejných institucích by mělo být povoleno	83	73
Ženy a muži by se měli vzdělávat odděleně	65	65
Ženy a muži by měli v prostředcích veřejné dopravy sedávat jen vedle příslušníků stejného pohlaví	59	59
Prodej alkoholických nápojů by měl být zakázán	86	74

Zdroj: Eligür, Banu: *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, str. 223, 2010

Tabulka 3.: Změna politické agendy islamistických stran v průběhu 90. let – Refah Partisi (1995) versus Fazilet Partisi (1999)

	Refah Partisi	Fazilet Partisi
Ekonomická role státu	<ul style="list-style-type: none"> - stát plní redistribuční funkci - privatizace je upozadována 	<ul style="list-style-type: none"> - o redistribuční roli státu jsou již jen zmínky - je kladen větší důraz na privatizaci a hospodářskou soutěž
Demokratizace	<ul style="list-style-type: none"> - jsou akcentována sociální práva a náboženská svoboda - žádná zmínka o lidských právech či právech jednotlivce 	<ul style="list-style-type: none"> - v rámci demokratizace společnosti má dojít k rozšíření náboženských práv - důraz kladen již také na lidská práva a práva jednotlivce
Nacionalismus	<ul style="list-style-type: none"> - velmi silný důraz na nacionalismus - Turecko vnímáno jako lídr Islámského světa 	<ul style="list-style-type: none"> - na nacionalismus již není tolik upozorňováno
Náboženské a morální hodnoty	<ul style="list-style-type: none"> - jsou zdůrazňovány zvyky a tradice vycházející z islámu - jsou připomínány islámské hodnoty 	<ul style="list-style-type: none"> - jsou sice podtrhovány morální principy a hodnoty, není však odkazováno přímo k morálním hodnotám islámu
Zahraniční politika	<ul style="list-style-type: none"> - silně protizápadní, staví se do opozice vůči EU - negativní vztah k Izraeli - snaha o prohloubení muslimské spolupráce 	<ul style="list-style-type: none"> - snaha o vyrovnaný přístup v rámci zahraniční politiky státu - zavrhnuty přímé protizápadní a protiunijní postoje - není zmiňován příklon Turecka k muslimským státům

Zdroj: Öniş, Ziya: *Political Islam at the crossroads: from hegemony to co-existence*, str. 288, 2001

Obrázek 1.: Necmettin Erbakan a Recep Tayyip Erdoğan – předvolební kampaň Refah Partisi

Zdroj: <http://www.saadet.org.tr/resimgalerisi/>

Obrázek 2.: Symbol Refah Partisi spolu se sloganem hlásajícím: “Spravedlivý řád jen naším cílem“.

Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Welfare_Party